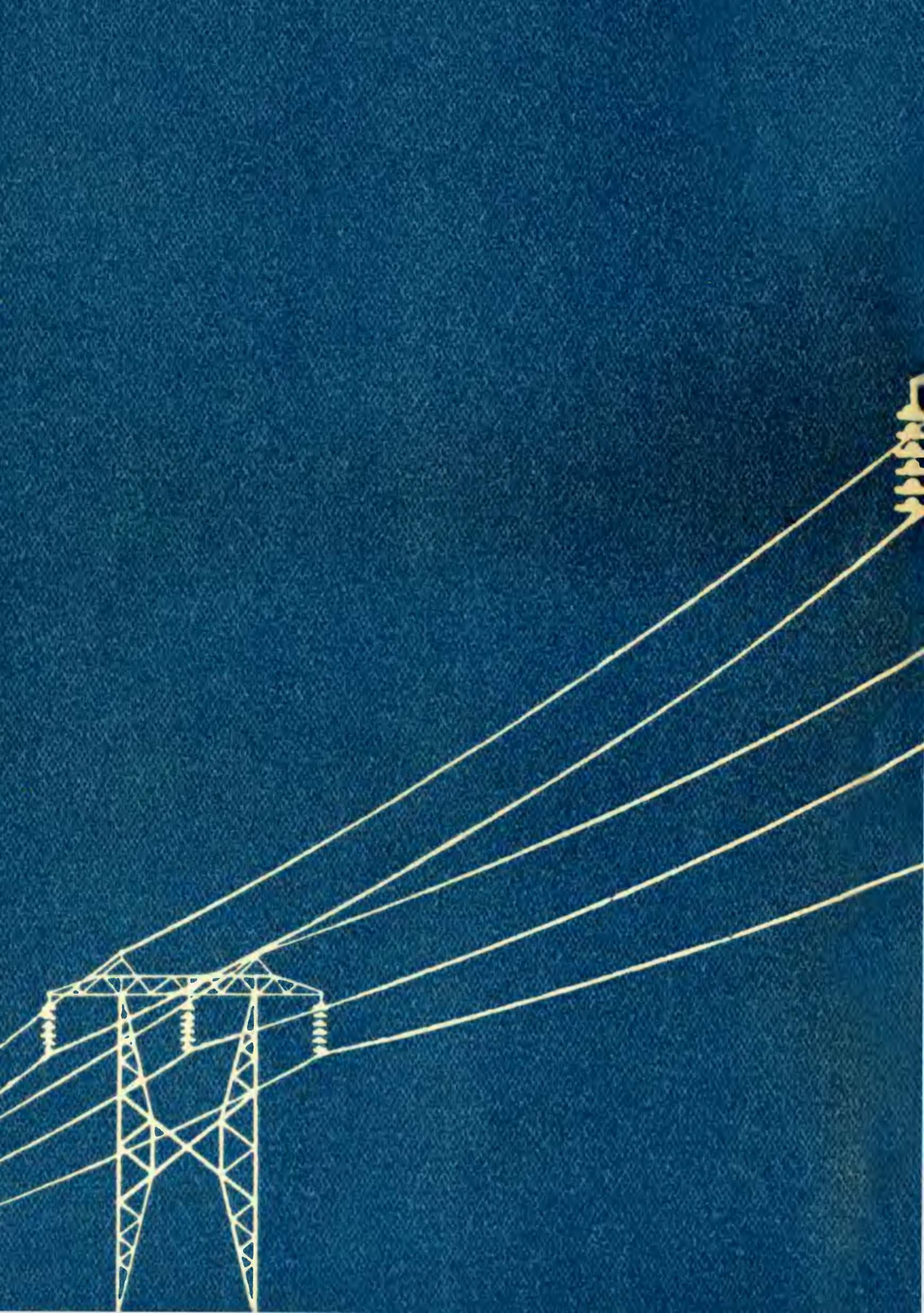

RUSKO V MLZE

H·G·WELLS

1921

Lern

against
Maximum

40
82 68.
62.
—

p. 72 MS

p. 18
27.

54-55
44 111
r 71

p. 75
89-90
94

(53)

1462
r 153

H. G. WELLS

RUSKO V MLZE

*Přeložila Vlasta Basetllková
a Václav Kotek*

Cena kart. výtisku 4, 65 Kčs

Naši čtenáři znají velmi dobře některá díla slavného anglického spisovatele H. G. Wellse. Jeho práci "Rusko v mlze" však naše veřejnost prakticky vůbec nezná — nebyla u nás dosud nikdy přeložena. A přece jde o dílo, které významný bolševický pracovník akademik G. Křižanovskij hodnotí v předmluvě jako „jeden z nejzajímavějších literárních dokumentů naší epochy“.

Wellsova reportáž z jeho zájezdu do Sovětského Ruska roku 1920 vstoupila do dějin jako jakási utopie naruby. Veliký utopista nedovedl tehdy pochopit, co již jasně viděl Lenin, jehož Wells nazval „kremelský snílek“. Při čtení tohoto pozoruhodného díla ovšem čtenář také pozná, proč Wells hluboce rozčaroval svou knihou „Rusko v mlze“ světovou reakci, která očekávala, že odsoudí sovětské zřízení, a doufala, že využije jeho zájezdu do Sovětského Ruska jako materiálu k protisovětské propagandě.

Význam našeho vydání je o to větší, že jsou k němu připojeny Leninovy poznámky, které si napsal při čtení Wellsovy knihy.

H. G. WELLS
RUSKO V MLZE

RUSKO v MLZE

H. G. WELLS

STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ POLITICKÉ LITERATURY
PRAHA 1960

PŘEDMLUVA

Kniha vynikajícího anglického spisovatele Herberta Wellse »Rusko v mlze«, napsaná téměř před čtyřiceti lety, je jedním z nejzajímavějších literárních dokumentů naší doby.

H. G. Wells, veliký utopistický spisovatel, skvělý publicista, přijel do sovětského Ruska v těžkém dvacátém roce. Mladá proletářská republika prožívala kruté doby. Průmysl, zpustošený první světovou válkou a válkou občanskou, byl téměř ochromen. Katastrofálně klesla výroba oceli, uhlí a elektrické energie. Závody a továrny byly odříznuty od palivových základů a surovinových zdrojů a nečinně zahálely. Zemědělství prožívalo nejtěžší krizi. V městech byl nedostatek dříví, nepracovaly elektrárny. Všude byl citelný nedostatek potravin, oděvů, obuvi a ostatních nejn nutnějších předmětů.

Hordy interventů a bělogvardějské bandy rozdíraly první proletářský stát lidských dějin a usilovaly o obnovení kapitalistického otroctví. Dělnická třída a pracující rolnictvo, vedené komunistickou stranou, bránily vymoženosti Říjnové revoluce se zbraní v rukou.

S postřehem zkušeného literáta načrtává Wells ve své knize obraz pádu starého Ruska a hospodářského rozvratu země. Živými barvami kreslí polozničená města se zabedněnými výklady obchodů, rozbitou dlažbou a otrhanými, vyhladovělými obyvateli.

Ale tato fotografická přesnost popisu je u Wellse spojena s nedostatečným zevšeobecněním. Wells nechápe hybné síly a podstatu proletářské revoluce. Za vnějšími projevy hladu, zimy a rozvratu nedokázal rozeznat rozmach tvůrčí energie lidu, s jistotou usměřované komunistickou stranou a naším velikým vůdcem a učitelem V. I. Leninem.

Dlouhá léta odhaloval Wells svými pozoruhodnými díly a svým mistrovstvím rozporů kapitalistické společnosti, demaskoval nestvůrnost, pokrytectví a nelidskost kapitalismu, bičoval fašistické barbarství a dokazoval, že vědeckých objevů a technického pokroku se za kapitalismu využívá k ničení. Nepochopil však, že takové sociální zřízení nevyhnutelně zanikne. a nedokázal to ani po své cestě do sovětského Ruska.

Wells nikdy nepochopil teorii třídního boje ani historický úkol proletariátu jako hrobaře kapitalismu. Příčina byla ovšem v tom, že Wells měl daleko k marxismu, který, jak sám přiznal, nikdy nechápal.

Přestože nechápal zákonitý charakter a sociální podstatu Říjnové revoluce, její velikost a historický význam, Wells musel ve své knize přiznat - nechtěl-li se prohřešit proti skutečnosti - že sovětskou vládu podporuje naprostá většina lidu, že komunistická strana byla »jedinou organizací, která dávala lidem jednotný cíl, jednotný plán činnosti a pocit vzájemné důvěry«, a že sovětská vláda je vláda v Rusku jedinečně možná. Přes záplavu pomluv a lží, vyráběných prodejním buržoazním tiskem a ochránci kapitalismu nejrůznějšího zabarvení, Wells tvrdí, že »morálně komunisté převyšují všechny své protivníky«. Píše přímo o tom, že všechny povídky o brzkém zániku sovětského zřízení jsou nesmyslné, že »pracující se nezúčastní žádného pokusu o svržení sovětské vlády«. Velmi odvážně mluví o tom, že do tak zoufalého stavu nepřivedli Rusko komunisté, ale bělogvardějci a cizí interventy.

»... a stejně tak to nebyl komunismus,« píše H. G. Wells, »jenž trýznil toto strádající, a můžeme říci umírající Rusko řadou nájezdů, invazí a povstání a jenž uvrhl na ně krutou blokádu. Mstivý francouzský věřitel a tupý britský žurnalista nesou daleko větší odpovědnost za tato smrtelná muka než kterýkoliv komunista.«

Herbert Wells hluboce rozčaroval svou knihou »Rusko v mlze« světovou reakci, která očekávala, že odsoudí sovětské zřízení, a doufala, že bude moci využít výsledků jeho cesty do sovětského Ruska jako materiálu k protisovětské propagandě. Všechny tyto naděje však ztroskotaly. Ne nadarmo si bělogvardějci pospíšili s prohlášením, že Wellsovo dílo je »škodlivou knihou«.

Wells ve své knize ukázal, že nové společenské zřízení Ruska semklo kolem sebe přední čestné a pokrokové síly země. Je třeba spravedlivě uznat, že Wells dovedl uvidět a ukázat ohromnou práci vynaloženou na boj s hospodářským rozvratem, na rozšíření kultury a organizování lidového vzdělání, kterou vykonávala bolševická strana podporovaná lidem. Tato historická pravda měla v těchto letech velký pokrokový význam. Spisovatelova zásluha je zde nesporná. Velká pravda zastiňuje drobná chybná tvrzení a občas i naivní omyly autora knihy »Rusko v mlze«.

Pro sovětského čtenáře jsou zvláště zajímavé ty stránky Wellsovy knihy, na nichž autor vypráví o svém setkání s Vladimírem Iljičem Leninem*. Wells neskrývá velký dojem, kterým na něho zapůsobil »neobyčejný nevelký člověk« v Kremlu. Slavné Wellsovo vyprávění o »kremelském snílkovi«, který si usmyslel grandiózní plán přetvoření sovětského Ruska pomocí elektrifikace, i krátkozraké Wellsovy pochybnosti byly mnohokrát vysvětleny v naší literatuře. Přes Wellsovo tvrzení, že komunisté naprosto nevědí, co mají dělat, narýsoval před ním vůdce sovětského lidu jasný obraz velkolepých perspektiv elektrifikace celé země. a Wells, autor slavných utopistických románů, který dokázal předem vytušit meziplanetární lety, neviděl ve smělém leninském plánu elektrifikace nic jiného než »elektrickou utopii«.

*) V roce 1921, jakmile se Wellsova kniha objevila v Rusku, V. I. Lenin přečetl její londýnské vydání a napsal si řadu velmi charakteristických poznámek. Text s Leninovými poznámkami je uveden v příloze (*Pozn. red.*)

»Vraťte se za deset let a uvidíte, co jsme udělali,« taková byla odpověď Vladimíra Iljiče na Wellsovy pochyby. a když v roce 1934 navštívil Wells opět Sovětský svaz, jeho spor s Leninem už dávno rozhodly dějiny.

Leninský plán elektrifikace - plán GOELRO - byl splněn před stanovenou lhůtou. Naplno pracovaly stovky průmyslových gigantů, desítky velkých elektráren a mezi nimi i tehdy největší hydroelektrárna na světě - dněperská Leninova elektrárna.

Sovětský lid obrodil národní hospodářství své země bez pomoci zahraničního kapitálu, v němž skládal Wells jediné naděje. Výrobní síly Sovětského svazu stonásobně vzrostly. Věda a technika naší země rozkvetla jako dosud nikdy. a Wells musel přiznat, že úspěchy socialistické výstavby jsou nesporné.

Herbert Wells zemřel roku 1946. Nedožil se dnů, kdy mnohé z jeho fantastických myšlenek uskutečnila především ta země, která byla podle jeho názoru odsouzena k záhubě.

Dobytí meziplanetárního prostoru a využití atomové energie k mírovým účelům jsou nádherným svědectvím triumfu vědeckého génia a tvůrčích schopností sovětských lidí. Na místě zpustošeného Ruska, které spatřil svého času Wells, stojí dnes veliký Sovětský svaz, který jde cestou pokroku a míru.

Akademik G. Kržižanovskij

Červen 1958

I. HYNOCÍ PETROHRAD

V lednu 1914 jsem navštívil na několik týdnů Petrohrad a Moskvu. V září 1920 mě požádal pan Kameněv¹, člen ruské obchodní delegace v Londýně, abych svou návštěvu opakoval. Přijal jsem tento návrh a odejel do Ruska koncem září se svým synem, který mluví trochu rusky. Strávili jsme tam patnáct dní, z toho většinu v Petrohradě, kde jsme se pohybovali docela volně a kde nám ukázali téměř vše, co jsme chtěli vidět. Při návštěvě Moskvy jsem měl dlouhý rozhovor s panem Leninem, který vylíčím později. V Petrohradě jsem nebydlel v hotelu International, kde jsou obvykle ubytováni návštěvníci z ciziny, ale u svého starého přítele Maxima Gorkého. Jako průvodkyně a tlumočnice nám byla přidělena neteř bývalého ruského velvyslance v Londýně, dáma, s kterou jsem se setkal v Rusku roku 1914. Vystudovala v Newhamu, byla pětikrát uvězněna bolševickou vládou a má zakázáno opustit Petrohrad, protože se pokusila přejít tajně hranice do Estonska, kde žijí její děti. Byla proto poslední osobou, která by se propůjčila k jakémukoli pokusu oklamat mě. Zmiňuji se o tom proto, že doma i v Rusku mi na každém kroku říkali, že po dobu mé návštěvy bude docházet k velmi složitému maskování skutečnosti a že mi budou dány klapky na oči.

Hrůzu a strašlivost skutečného stavu věcí v Rusku opravdu nelze zastírat. Pozornost zvláštních delegací je snad možné odvrátit rušnými recepcemi, vyhráváním a projevy, nebo se alespoň o to pokusit. Je však téměř nemožné nějak zvlášť přikrášlit dvě velká města jen proto, že se tu potulují dva ojedinelí návštěvníci, bedlivě vše pozorující, často každý někde jinde. Je samozřejmé, že když si někdo přeje navštívit školu nebo vězení, neukáže se mu to nejhorší. Každá země by v takovém případě ukázala to nejlepší, co má, a sovětské Rusko není výjimkou. To je přirozené.

Náš hlavní dojem o situaci v Rusku je, že tu jde o obrovský a nenapravitelný krach. Velká monarchie, která tu byla roku 1914 se svým administrativním, společenským, finančním a hospodářským systémem, se následkem šestiletého nepřetržitého válečného strádání zhroutila a byla úplně rozdrčena. Dosud nikdy nedošlo v dějinách k tak velké katastrofě. Revoluce, podle mého názoru, ustupuje před touto katastrofou zcela do pozadí. Ruská část starého civilizovaného světa, který existoval před rokem 1914, roz-

padla se následkem vnitřní prohnílosti, důvěřivosti a oslabení výbojného imperialismu a již neexistuje. Rolník, který byl základem této staré pyramidy, zůstává nadále na své půdě a žije téměř tak, jako žil dosud. Všecko ostatní se zhroutilo nebo se hroutí. V této ohromné dezorganizaci se Prozatímní vláda, podporovaná ukázněnou komunistickou stranou² mající asi 150 000 stoupenců, ujala vedení. Za cenu mnoha životů potlačila loupežení, nastolila ve vyčerpaných městech určitý pořádek a bezpečnost a zavedla ostrý přidělový systém.

Je to, jak bych chtěl hned dodat, v současné době v Rusku jediná možná vláda. Je to jediná myšlenka, jediný nositel soudržnosti, který v Rusku zbyl. Ale to je vedlejší. Pro západního čtenáře to hlavní, hrozivé a znepokojující je, že se společenský a hospodářský systém, velmi podobný našemu a úzce s ním spjatý, zhroutil.

Nikde v celém Rusku není tato katastrofa tak zřejmá jako v Petrohradě. Petrohrad byl umělým výtvozem Petra Velikého; jeho bronzová socha se stále ještě tyčí v malé zahradě nedaleko ministerstva námořnictví, v zanikajícím ruchu města. Petrohradské paláce jsou tiché a prázdné, nebo zas nezvykle přeplněné psacími stroji, stoly a přepážkami nové správy, která je plně zaměstnána houževnatým bojem proti hladomoru a cizáckému vetřelci. Ulice města byly kdysi plny rušných obchodů. Roku 1914 jsem se rád toulával ulicemi Petrohradu, kupoval drobnosti a pozoroval čilý ruch. Všechny tyto obchody zmizely. V celém Petrohradě je otevřeno snad jen půl tuctu obchodů. Je zde státní obchod prodávající nádobí, kde jsem si koupil na památku talíř a jiné drobnosti za sedm nebo osm set rublů kus, a několik květinářství. Je neuvěřitelné, že v tomto městě, kde většina ze zbývajících obyvatel téměř hladoví a kde se najde sotva někdo, kdo by měl víc než jeden oblek nebo víc než jedno opotřebované a záplatované prádlo, se prodávají a také kupují květiny. Za pět tisíc rublů, což je asi šest šilinků a osm pencí podle běžného kursu, lze koupit velmi pěknou kytici velkých chryzantém.

Nevím, zda slova »všechny obchody zmizely« mohou dát západnímu čtenáři představu o tom, jak vypadá v Rusku městská ulice. Není to Bond Street nebo Piccadilly v neděli, s roletami pěkně staženými, v důstojném spánku, připravené v pondělí se opět probudit a začít znovu. Obchody vypadají krajně sešle a zanedbaně; nátěr oprýskává, okna výkladů jsou buď popraskaná nebo rozbitá a zabeďněná, v některých výkladech jsou ještě vidět od much pošpiněné zbytky zboží; některé obchody mají okna polepená vyhláškami. Sklo je špinavé a na policích se usadil dvouletý prach. Jsou to mrtvé obchody. Už nikdy nebudou otevřeny.

Teď, kdy probíhá zoufalý boj o udržení veřejné kontroly nejnutnějšího zboží a o to, aby se zabránilo spekulantům hnát ceny posledních zbytků potravin do závratné výše, byly v Petrohradě všechny velké bazary podobné trhům zavřeny. Procházet se po ulicích, ze kterých obchody zmizely, zdá se bláhové. Nikdo se už »neprochází«. Uvědomíte si, že moderní město není ve skutečnosti nic jiného než dlouhé aleje obchodů, restaurací apod. Zavřete je a ulice ztratí svůj význam. Lidé spěchají kolem - je to nepatrný ruch v porovnání s tím, na který se pamatuji z roku 1914. Električky stále ještě jezdí a stále jsou plné - do šesti hodin večer. Jsou jediným dopravním prostředkem pro obyčejné lidi, kteří zbyli v městě, posledním odkazem kapitalistického podnikání. Za naše-

šeho pobytu v Petrohradě bylo zrušeno jízdné. Dříve se platilo dva nebo tři ruble - čili stý díl toho, co stojí jedno vejce. To, že se jezdí zdarma, nemohlo zvýšit už tak ohromné návaly při návratu lidí z práce. Všichni se snaží dostat se do tramvaje za každou cenu. Není-li místo uvnitř, visí zvenčí. V hodinách nejvyššího zatížení visí z tramvaje hrozny lidí, zavěšených na všem, čeho se lze zachytit. Často jsou lidé sráženi z tramvaje a nehody jsou běžné. Viděli jsme dav lidí, který se shromáždil kolem dítěte přejetého tramvají, a dvě osoby z malého kroužku, s kterým jsme se v Petrohradě stýkali, zlomily si při pádu z tramvaje nohy.

Ulice, po kterých tramvaje jezdí, jsou v hrozném stavu. Po tři nebo čtyři roky nebyly opravované a jsou plné dvě až tři stopy hlubokých jam, podobajících se trychtýřům od granátů. Mrazy způsobily velké trhliny, kanály se sesuly a lidé vytrhali dřevěné dláždění, protože neměli čím topit. Jen jednou jsme viděli v Petrohradě pokus o opravu ulic. V jedné z postranních ulic nějaký neznámý podnik složil náklad dřevěných kostek a dva sudy dehtu. Většinu delších cest po městě jsme podnikali v úředních automobilech, které tu zůstaly z dřívějších dob. Tato auta jezdí nyní na petrolej. Vypouštějí mraky světlemodrého kouře, a když se rozjíždějí, zní to jako palba z kulometů. Všechny dřevěné domy byly za loňské zimy strženy a odvezeny na otop a jejich cihlové základy stojí jako trosky v prolukách mezi kamennými domy.

Všichni lidé jsou ošumělí; zdá se, že každý, v Petrohradě i v Moskvě, táhne s sebou nějaký ranec. Jdete-li za soumraku některou postranní ulicí a nevidíte-li nic jiného než špatně oblečené lidi, kteří spěchají a vlekou rance, máte dojem, jako by všichni obyvatelé někam prchali. Tento dojem není tak docela klamný. V tomto ohledu jsou bolševické statistiky, které jsem viděl, otevřené a poctivé. Počet obyvatel Petrohradu poklesl z 1 200 000 (před rokem 1919) na něco málo přes 700 000 a stále klesá. Mnozí se vrátili na vesnici, mnoho jich odešlo za hranice, a také útrapy si v tomto městě vyžádaly ohromné oběti. Úmrtnost v Petrohradě činí přes 81 osob z tisíce; dříve 22 ‰, což bylo více než v ostatních evropských městech. Počet porodů u podvyživeného a hluboce zesláblého obyvatelstva je asi 15 ‰; dříve kolem 30 ‰.

V rancích, které lidé nosí, jsou jednak přiděly potravin, vydávané sovětskou vládou, jednak předměty černého obchodu. Ruské obyvatelstvo vždy rádo obchodovalo a smlouvalo. Už roku 1914 bylo v Petrohradě málo obchodů, jejichž ceny by byly skutečně pevné. Sazby byly v opovržení - najmout si v Moskvě drožku znamenalo vždy smlouvat aspoň o deset kopejek. Nedostatek jakéhokoli spotřebního zboží, zaviněný jak válečným vyčerpáním - vždyť Rusko je nyní nepřetržitě šest let ve válce — tak úplným rozvrácením sociální struktury, jakož i bloádou a naprostým rozvratem měny, nutně vedl k ustavení jakési kolektivní kontroly a přidělového systému. Toto opatření bylo jediným možným způsobem, jak zachránit města před chaosem křečkování, ketasování, hladem, a konečně i před divokým bojem o zbytky potravin a běžných potřeb.

Vycházejíc ze svých zásad, sovětská vláda zavedla přidělové hospodářství. Avšak v Rusku by dnes musela zavést přidělové hospodářství i každá jiná vláda. Kdyby byla válka na Západě trvala až do dneška, Londýn by býval také měl přidělový systém potravin, oděvů a bytů. V Rusku se však musel zavést proto, že nebylo možno kontrolovat

zemědělskou výrobu a obyvatelé byli v tu dobu neukáznění a sobečtí. Takový zápas je nezbytně krutý. s dopadeným keťasem, s opravdovým keťasem, který vydělává v jakémkoli větším měřítku, je naloženo zkrátka: je zastřelen. i docela obyčejné obchodování může být přísně potrestáno. Každé obchodování je nazýváno »spekulací« a je teď nezákonné. Ale nad podezřelým obchodem s potravinami a s jinými předměty, umístěným na rozích ulic, se v Petrohradě přivírají oči a v Moskvě se provozuje docela veřejně, protože je to jediný způsob, jak přimět rolníky, aby přiváželi potraviny.

Také pokoutní obchod mezi kupujícím a prodávajícím, kteří se navzájem znají, je velmi čilý. Každý si tak podle možností doplňuje úřední přiděly. a každá železniční stanice, na kterou přijedete, je veřejným tržištěm. Na každé zastávce jsme viděli dav rolníků, čekajících, aby prodali mléko, vejce, jablka, chléb atd. Cestující vylézají z vagónů a plní své rance. Vejce nebo jablko stojí 300 rublů.

Rolníci vypadají dobře živení a pochybují, že jsou na tom o mnoho hůře, než byli roku 1914. Pravděpodobně se jim daří lépe. Mají více půdy a zbavili se statkářů. Nezáčastní se žádného pokusu o svržení sovětské vlády, protože jsou přesvědčeni, že dokud zůstane u moci, tento stav potrvá. To jim však nebrání, aby nekladli odpor Rudé gardě, která vykupuje potraviny za stanovené ceny. Někdy přepadávají nedostatečně velké oddíly Rudé gardy a vypořádávají se s nimi. Takové případy se pak nafukují v londýnském tisku jako vzpoury rolníků proti bolševikům. Není to nic takového. To se jen rolníci zařizují za existujícího režimu podle svého.

Všechny ostatní třídy, kromě rolníků - včetně úřednické třídy - žijí nyní v nesmírné bídě. Úvěrový a výrobní systém, který vyráběl spotřební zboží, se zhroutil a pokusy nahradit jej nějakou jinou formou výroby byly dosud bezúspěšné. Proto nelze nikde spatřit nové věci. Jediné, čeho je snad dostatek, je čaj, cigarety a zápalky. Zápalek je v Rusku víc, než jich bylo v Anglii roku 1917; sovětské státní zápalky jsou docela dobré. Ale takové věci, jako límečky, vázanky, tkaničky do bot, prostěradla a přikrývky, lžice a vidličky, veškeré oděvní zboží a nádobí, se nedostanou. Náhradu za rozbitý hrnek nebo sklenici nelze opatřit jinak než vytrvalým sháněním na černém trhu. z Petrohradu do Moskvy jsme cestovali v luxusním spacím voze. Scházely tu však láhve na vodu, sklenice a pak všechno to, co nebylo připevněno. To vše zmizelo. Většina mužů, se kterými se setkáte, vám na první pohled připadá, jako by byli nedbale oholeni. Zpočátku jsme to považovali za známku všeobecné netečnosti, ale pochopili jsme, jak se věci mají, když jeden z přátel se mimochodem zmínil mému synovi, že používá jednu holící čepelku už skoro rok.

Právě tak se nedostanou léky a ostatní lékárnické zboží. Neseženete tu nic proti rýmě nebo bolení hlavy, ani gumovou láhev na horkou vodu do postele. z lehkého onemocnění se proto docela snadno vyvinou vážné komplikace. Téměř každý, s kým jsme se se-

tkali, vypadal, jako by nebyl zcela ve své kůži a zcela zdrav. Energická, zdravá osoba je v tomto ovzduší nepohodlí a drobných nedostatků velmi vzácná.

Kdo vážně onemocní, je na tom zle. Můj syn navštívil velkou Obuchovskou nemocnici a vyprávěl mi, že tam situace vypadá opravdu velmi špatně. Mají zarážející nedostatek jakýchkoli prostředků, polovina lůžek je nevyužita, protože je naprosto nemožné ošetřit další pacienty, i kdyby byli přijati. Na výživnou a posilující stravu není ani pomyslení, jestliže ji pacientova rodina nesežene nějakým zázrakem venku a nepřinese mu ji. Dr. Fedorov mi řekl, že se operuje jen jednou týdně, když lze vykonat všechny nutné přípravy. V ostatních dnech to není možné, pacient musí čekat.

V Petrohradě má málokdo víc než dva obleky, a v tomto velkém městě, v němž z dopravních prostředků zbylo jen několik přeplněných tramvají*, jsou staré, dřevěné a špatně padnoucí boty jedinou obuví. Některý oblek vyvolá u vás překvapení. Ředitel školy, kterou jsme navštívili bez předchozího ohlášení, vypadal neobyčejně úhledně. Měl na sobě frak a modrou seržovou vestu. Mnozí významní vědci a literáti, s nimiž jsem se setkal, měli místo límečku kolem krku šátek. Gorkij má jen ty šaty, v nichž chodí.

Na schůzi literátů v Petrohradě pronesl ke mně dlouhou a zatrpklou řeč známý spisovatel pan Amfiteatrov³. Trpěl jako téměř všichni utkvělou představou, že jsem slepý a hloupý a že se dám oklamat. Navrhl, aby všichni přítomní svlékli svá slušně vypadající saka, abych na vlastní oči viděl hadry a zbytky prádla; které nosí vespod. Byla to trapná - a pokud jde o mne - zbytečná řeč, ale zmiňuji se tu o ní, abych zdůraznil, co způsobil všeobecný nedostatek. Toto špatně oděné městské obyvatelstvo, žijící v rozkradeném a rozbitém městě, je přes všechny černý obchod překvapivě podvyživeno. Bolševická vláda není při nejlepší vůli schopna zajistit dostačující příděly, které by zaručily zdravý život. Navštívili jsme kuchyni jednoho obvodu, kde jsme přihlíželi rozdělení jídla. Vypadalo to tam dost čistě a práce byla dobře organizována; to však nenahradí nedostatek zásob. Nejmenší dávka přídělu je miska řídké krupicové polévky a asi stejné množství jablkového kompotu. Lidé mají lístky na chléb a stojí ve frontách, ale petrohradské pekárny zastavily na tři dny práci, protože není mouka. Chléb je kvalitně velmi rozdílný, někdy dobrý, z hrubé a hnědé mouky, jindy zas mazlavý, podobný hlíně a není k jídlu.

Nevím, do jaké míry tyto různé nesouvislé drobnosti stačí k tomu, aby u západního čtenáře vzbudily představu o každodenním životě v Petrohradě v současné době. Moskva, o níž říkají, že je víc zalidněná a že je tam větší nedostatek paliva než v Petrohradě, zdála se naopak na první pohled méně zbědovaná než Petrohrad. To vše jsme viděli v říjnu, který byl neobyčejně pěkný a teplý. Viděli jsme to v slunečním jasu, v záplavě zlatě planoucího listí. Jednoho dne se však ochladilo a žluté listí se zmítalo ve víru sněhobílých vloček. Byl to první závan přicházející zimy. Každý se třásl chladem za dvojitými okny - už neprodyšně uzavřenými - a vyprávěl nám o minulém roce. Pak se zase vrátil zářivý říjen.

*) Na řece Něvě jsem viděl jednu osobní dopravní loď, přeplněnou cestujícími. Obvykle však byla řeka docela opuštěná, málokdy po ní plul vládní vlečný parníček nebo bylo vidět osamělého muže ve člunu, sbírajícího kusy plovoucího dřeva.

Když jsme opouštěli Rusko, bylo stále překrásné počasí a slunečno. Pomyslím-li však na nadcházející zimu, svírá mi to srdce. Sovětská vláda udělala v Severní komuně⁴ mimořádně mnoho, aby se připravila na to, co přijde. V přístavech jsou vysoko narovnané hromady dříví, právě tak jako uprostřed hlavních ulic, na dvorech a všude, kde lze dříví složit. Minulý rok muselo mnoho lidí bydlet v místnostech, kde byla teplota pod bodem mrazu. Vodovody zamrzly, kanalizace přestala fungovat. Čtenář si jistě představí, jaké to mělo následky. Lidé se k sobě choulili ve špatně osvětlených místnostech a udržovali se při životě čajem a hovorem. Záhy nám některý ruský spisovatel snad poví, co tohle pro srdce a duši Ruska znamenalo. Letos to nemusí být tak zlé. Také se říká, že se lepší situace v zásobování potravinami, ale o tom velmi pochybuji. Železnice jsou v nesmírně zbědovaném stavu. Lokomotivy, vytápěné dřívím, jsou silně opotřebované, pražce mají uvolněné šrouby a kolejnice se viklají, když po nich jede vlak nejvyšší rychlostí 25 mil za hodinu. Co naplat, i kdyby železnice byly sebevýkonnější, Wrangel se zmocnil na jihu zásob potravin. Brzy začne padat studený déšť na 700 000 obyvatel, kteří ještě zůstali v Petrohradě, a později přijde sníh. Noci se budou prodlužovat a denního světla bude ubývat.

A vy se na tento obraz bídy a ochabující energie budete dívat jako na výsledek činnosti bolševické vlády! Já však nevěřím, že tomu tak je. Bolševickou vládou se budu zabývat, až zhruba načrtnu obraz celého problému. Dovolte mi však, abych již tady podotkl, že toto nešťastné Rusko není organismus, jež napadla a zničila jakási zlobná síla. Byl to organismus nezdravý, který se vyžil a zhroutil. Nebyl to komunismus, jenž vystavěl tato obrovská, nemožná města - byl to kapitalismus. Nebyl to komunismus, jenž uvrhl tuto ohromnou, rozviklanou a zbankrotělou říši do šestileté vyčerpávající války. Byl to evropský imperialismus. a stejně tak to nebyl komunismus, jenž trýznil toto strádající, a můžeme říci umírající Rusko řadou nájezdů, invazí a povstání a jenž na ně uvrhl krutou blokádu. Mstivý francouzský věřitel a tupý britský žurnalista nesou daleko větší odpovědnost za tato smrtelná muka než kterýkoli komunista. k těmto otázkám se však vrátím, až podrobněji vylíčím Rusko, jak jsme je poznali za své návštěvy. Teprve až budete mít jasnou představu o hmotných a morálních příčinách ruského úpadku, budete bolševickou vládu moci pochopit a správně posoudit.

II. ZÁCHRANA TROSEK

Uprostřed této hrozně podívané na sociální tragédii v Rusku jsem si velmi přál vidět, jak žije a pracuje můj dávný přítel Maxim Gorkij. Slyšel jsem o událostech od členů dělnické delegace, která se vrátila z Ruska, a to, co mi vyprávěli, jen zvýšilo mou touhu podívat se na ně zblízka. Zpráva Bertranda Russella⁵ o zdravotním stavu Gorkého vzbudila ve mně obavy. Jsem však šťasten, že v tomto ohledu mohu podat příznivé zprávy. Gorkij mi připadá právě tak silný a zdravý jako roku 1906, kdy jsem ho poznal poprvé, a jako osobnost nesmírně vyrostl. Pan Russell napsal, že Gorkij umírá a že v Rusku umírá snad i kultura. Myslím, že pan Russell podlehl pokušení umělce zakončit své vyprávění ponurým závěrem. Nalezl Gorkého na lůžku stíženého záchvatem kašle a povolil uzdu své obraznosti.

Gorkého postavení v Rusku je zcela mimořádné a zvláštní. Není o nic víc komunistou, než jsem já, a slyšel jsem ho, jak se s naprostou svobodou slova přel ve svém bytě o extremistických zásadách s takovými muži, jako je Bakajev⁶, do nedávna předseda Mimořádné komise v Petrohradě, a Zaluckij⁷, jeden z vůdců komunistické strany, jehož vliv stále stoupá. Byl to velmi přesvědčivý důkaz svobody slova, protože Gorkij víc odsuzoval, než polemizoval, a to v přítomnosti dvou anglických pozorovatelů, kteří se o vše hluboce zajímali.

Gorkij si však získal důvěru a úctu většiny bolševických vůdců a stal se do jisté míry nepostradatelným jako poloúřední zachránce v novém režimu. Je vášnivě přesvědčen o vysoké úrovni západní vědy a kultury a o nutnosti zachovat v těchto temných letech hladu, války a sociální bídy spojení ruského života s intelektuálním životem celého světa. V Leninovi našel spolehlivou oporu. Jeho dílo osvětluje situaci neobyčejně důkladně, protože sdružuje řadu významných faktů, na nichž ukazuje, jak katastrofální je situace v Rusku.

Úpadek, k němuž došlo koncem roku 1917 v Rusku, byl jistě nejrozsáhlejší, jaký kdy postihl kterékoli soudobé společenské zřízení. Po neúspěšném pokusu vlády Kerenského uzavřít mír a po nezdaru britských námořních sil uvolnit situaci v Baltském moři se rozvrácená ruská armáda rozpadla a valila se zpět do Ruska. Byla to záplava ozbro-

jených rolníků, mířících domů bez naděje, bez potravy, bez kázně. Toto údobí zkázy bylo údobím naprostého sociálního rozvratu. Byl to rozklad společnosti. V četných krajích Ruska vypukla rolnická povstání. Docházelo k vypalování zámků, často provázenému strašnými zvěrstvy. Bylo to vzplanutí nejtemnější stránky lidské povahy, propadlé zoufalství, a za většinu ze spáchaných hrůz jsou bolševici odpovědní právě tak jako australská vláda. Na ulicích Petrohradu a Moskvy byli lidé za denního světla přepadáni a svlékáni do košile a nikdo tomu nebránil. Těla zavražděných ležela někdy bez povšimnutí v příkopech i po celý den, a kolem nich chodili lidé. Ozbrojení muži, kteří se často vydávali za rudé gardisty, vpadali do domů, loupili a vraždili. V prvních měsících roku 1918 docházelo k prudkým bojům nové bolševické vlády nejen s kontrarevolucí, nýbrž i s nejrůznějšími zloději a lupiči. Až teprve v létě 1918, kdy tisíce lupičů a marodérů bylo zastřeleno, začal být život v ulicích ruských velkoměst opět bezpečný. Po nějakou dobu nebylo Rusko civilizovaným státem, ale dravým proudem nezákonného násilí, se slabou ústřední vládou nezkušených vůdců, bojující nejen proti hloupé zahraniční intervenci, nýbrž i proti neustálým vnitřním nepokojům. a z těchto tak chaotických poměrů se Rusko stále ještě snaží vybědnout.

Do této živelné katastrofy bylo strženo umění, literatura, věda, vše, co zušlechťuje a zjemňuje život, vše, co si představujeme pod slovem »civilizace«. Divadlo bylo po nějakou dobu nejstálejším prvkem v ruské kultuře. Divadla stála nerušeně dále a nikoho nenapadlo vydrancovat je nebo zničit; umělci byli zvyklí scházet se v nich a pracovat, a scházeli se a pracovali v nich i nadále; tradice státních subvencí trvala. Tak se kupodivu život ruského divadla a opery udržoval i v nejprudších bouřích násilí a udržuje se dodnes. V Petrohradě jsme zjistili, že tam každého večera hraje víc než čtyřicet divadel; v Moskvě jsme se setkali s něčím velmi podobným. Slyšeli jsme Šaljapina, největšího herce a zpěváka, v Lazebníku sevillském a v Chovanštině; členové znamenitého orchestru byli oděni velmi různě, ale dirigent hrdinně setrval u fraku a bílého nákrčníku; viděli jsme představení Sadko, viděli jsme Manochova v Careviči Alexejovi i v úloze Jaga v Othellovi (a manželku Gorkého - paní Andrejevovou - jako Desdemonu). Když jste se dívali na jeviště, nepozorovali jste, že by se v Rusku něco změnilo; když však opona spadla a člověk se obrátil do hlediště, teprve si uvědomil, že probíhá revoluce. Nebyly tam už skvělé uniformy a v lóžích a v křeslech nebyly vidět večerní toalety. Obecnostvo splývalo v jednolitou masu lidí, lidí jako všude, pozorných, dobrosrdečných, slušně se chovajících a ošumělých. Jako v Londýnské divadelní společnosti, kde se místo určuje losem. Vstupné se tu většinou neplatí. Na jedno představení se vstupenky přidělí, řekněme, odborové organizaci, na jiné příslušníkům Rudé armády a jejich rodinám, další školákům a tak dále. Určitá část vstupenek jde do prodeje, ale to je spíše výjimka.

Slyšel jsem Šaljapina v Londýně, ale osobně jsem se tam s ním nesetkal. Seznámili jsme se tentokrát v Petrohradě, povečeřeli jsme a nahlédli do jeho velmi útulné domácnosti. Má dva nevlastní, skoro už dospělé syny a dvě malé dcerušky, které mluví příjemnou, tvrdou, správnou angličtinou; mladší kouzelně tančí. Šaljapin je jistě nejpozoruhodnějším zjevem dnešního Ruska. Vzdorný a nádherný umělec. Když není na jevišti, překvapuje vitalitou a neodolatelným humorem, stejně jako Beerbohm Tree⁸, s nímž

setkat se je kouzelný zážitek. Vypráví se, že naprosto odmítá zpívat jinak než za honorář - 200 000 rublů za představení, což je skoro patnáct liber šterlinků. Když je na trhu nedostatek, žádá honorář v mouce, vejcích a podobně. Co žádá, dostane, protože kdyby stávkoval, pocítoval by to těžce celý divadelní svět v Petrohradě. Tímto způsobem si udržuje snad jedinou slušně zásobenou domácnost. Paní Šaljapinovou, jak jsme zjistili, tak málo zdrtila revoluce, že se nás vyptávala, jak se lidé v Londýně oblékají. Poslední módní časopisy, které viděla, byly vinou blokády - z počátku roku 1918.

Divadlo zaujímá v umění zcela zvláštní místo. Pro ostatní umění, pro literaturu a pro vědeckého pracovníka byla katastrofa z let 1917-1918 zdrcující. Nezbyl nikdo, kdo by kupoval knihy a obrazy a vědecký pracovník shledal, že je placen v rublech, které rychle klesají až na dvě tisíce původní hodnoty. Nová, primitivní společenská organizace, bojující proti lupičství, vraždám a nejdivočejšímu nepořádku, neměla pro něj místa; zapomněla na něj. Sovětská vláda měla zpočátku pro vědce právě tak málo pochopení jako první francouzská revoluce, která »nepotřebovala chemiky«. Tyto třídy pracujících, životně důležité pro každý civilizovaný systém, proto upadly do nejkrajnějšího strádání a bídy. Úsilí Gorkého bylo zaměřeno především k jejich podpoře a záchraně. z velké části díky jemu a několika nejprozíravějším členům bolševické vlády byla teď organizována skupina »záchranných« institucí, z nichž nejlepší a nejdokonalejší je Dům vědy v Petrohradě, umístěný ve starobylém paláci velkokněžny Marie Pavlovny. Zde jsme viděli ústředí úřadu zvláštního přidělového systému, který se v rámci svých možností stará o čtyři tisíce vědeckých pracovníků a jejich rodiny - dohromady asi o deset tisíc lidí. V tomto středisku si mohou nejen vybrat své přiděly, ale mohou se i vykoupat a použít služeb holiče, krejčího, obuvníka a podobně. Je tam i malý sklad obuvi a oděvů. Jsou tam ložnice a jakási nemocniční zařízení pro případy nevolnosti a nemoci.

Jedním z mých nejzvláštnějších zážitků v Rusku byla návštěva právě tohoto ústavu, kde jsem poznal lidi, na pohled ustarané a sešlé, z nichž někteří byli význační lidé ze starého ruského vědeckého světa. Byl zde například orientalista Oldenburg⁹, geolog Karpinskij¹⁰, Pavlov¹¹, vyznamenaný Nobelovou cenou, Radlov¹², Bělopolskij¹³ a jiní, jména proslulá v celém světě. Kladli mi spoustu otázek o nejnovějším vědeckém pokroku za hranicemi Ruska. Stydl jsem se za svou hroznou neznalost těchto věcí. Kdybych byl tušil, že k tomu dojde, byl bych přivezl nějaké zprávy. Naše blokáda je odřízla od veškeré vědecké literatury vycházející za hranicemi Ruska. Jsou bez nových přístrojů, mají nedostatek papíru a musí pracovat v nevytopených laboratořích. Je úžasné, že vůbec pracují. a přesto se jim práce daří. Pavlov provádí výzkumy překvapujícího dosahu a důmyslnosti o vyšší nervové činnosti zvířat; Manuchin tvrdí, že vypracoval úspěšnou metodu léčby tuberkulózy v pokročilých stadiích, a tak dále. Přivezl jsem výňatky z Manuchinova díla, aby byly přeloženy a vydány u nás - už se překládají. Vědecký duch je obdivuhodný duch. Bude-li letos v zimě Petrohrad hladovět, bude Dům vědy - nevyvine-li v jeho prospěch nějaké zvláštní úsilí - hladovět také. Tito muži mi však řekli velmi málo o tom, jak by se jim mohly poslat zásoby potravin. V Domě literatury a vědy jsme zaslechli něco o nedostatku a bédách, ne však od vědců. Ti všichni se jen dychtivě vyptávali na možnost, jak si opatřit vědecké publikace; vědění si cení víc než chleba.

Doufám, že jim budu moci nějak pomoci. Přiměl jsem je, aby sestavili výbor, který by vyhotovil seznam knih a publikací, jež potřebují; tento seznam jsem přivezl tajemníku Královské společnosti v Londýně, která už v té věci něco podniká. Bude třeba peněz, snad tři nebo čtyř tisíc šterlinků (adresa tajemníka Královské společnosti je Burlington House, W). Souhlas bolševické i naší vlády k tomuto duševnímu zásobování Ruska byl zajištěn a doufám, že první zásilka knih bude již brzy na cestě k těmto mužům, kteří po tak dlouhou dobu byli izolováni od vědeckého života ve světě.

Kdybych neměl jiný důvod být spokojen se svým zájezdem do Ruska, měl bych alespoň ten, že pouhá naše přítomnost poskytla naději a útěchu mnohým vynikajícím mužům v Domě vědy a v Domě literatury a umění. Mnozí z nich tam propadli jakémuśi zoufalství, že již asi nikdy znovu neuvidí ani neuslyší nic o zahraničí. Žili po tři léta - pochmurná a dlouhá léta, opravdu - ve světě, který jako by se propadával z jednoho stupně strádání na druhý, až do naprosté temnoty. Nevím, zda se jim podařilo setkat se s některou z politických delegací, jež navštívily Rusko; zřejmě však vůbec neočekávali, že opět spatří svobodného a neodvislého jedince, který by přicházel docela svobodně, bez úředního posláním z Londýna a který mohl nejen přijít, ale zase svobodně odejít do ztraceného světa Západu. Podobal se nečekanému odpolednímu návštěvníku, vstupujícím pomalu do žalární kobky.

Všichni hudebně vzdělaní lidé v Anglii znají díla Glazunovova; dirigoval koncerty v Londýně a je čestným doktorem jak Oxfordské, tak Cambridžské university. Byl jsem hluboce dojat při svém setkání s ním. Býval to statný, kvetoucí muž, teď však je bledý a hodně přepadlý, takže na něm šaty jen volně visí. Přišel a hovořil o svých přátelích, Siru Hubertu Parrym¹⁴ a Siru Charlesu Villiersu Stanfordovi¹⁴. Vyprávěl mi, že stále ještě komponuje, ale že jeho zásoba notového papíru je skoro vyčerpaná. »Pak už nic nebude.« Řekl jsem, že bude a brzy. Pochyboval o tom. Mluvil o Londýně a Oxfordu. Viděl jsem, že ho sžírá téměř nesnesitelná touha po některém velkoměstě, plném života, po městě s nadbytkem, s veselým davem, městě, kde by ho povzbuzovali posluchači ve vyhřátých, jasně osvětlených síních. Pokud jsem tam byl, byl jsem pro něj jakýmsi živým symbolem toho, že něco takového ještě může existovat. Obrátil se zády k oknu, z něhož byla vyhlídka na studenou, šedou Něvu, opuštěnou v soumraku, a na nízké obrysy petropavlovského pevnostního vězení. »V Anglii nebude revoluce - že? Měl jsem mnoho přátel v Anglii, mnoho dobrých přátel v Anglii...« Nerad jsem ho opouštěl a on se jen nerad se mnou loučil.

Když jsem viděl všechny tyto vynikající muže žijící životem uprchlíka uprostřed ubohých trosek padlého imperialistického systému, teprve jsem si uvědomil, jak člověk vynikajícího talentu je bezmocně závislý na bezpečně organizované civilizaci. Obyčejný člověk může přejít od jednoho zaměstnání k jinému; může být námořníkem nebo dělníkem v továrně, nebo kopáčem a podobně. Je nucen pracovat, nemá však v sobě vnitřního našeptávače, který ho nutí dělat jen jednu určitou práci a žádnou jinou, který ho nutí být právě tím, čím je - nebo zemřít. Šaljapin však musí být jedinec Šaljapinem. Pavlov je Pavlovem a Glazunov Glazunovem. Pokud mohou pracovat výhradně ve svém oboru, takoví lidé budou žít a vzkvétat. Šaljapin stále ještě nádherně hraje a zpívá - a ne-

stará se o žádné komunistické zásady. Pavlov stále ještě pokračuje ve svém obdivuhodném bádání - ve starém kabátě a v pracovně, kde jsou nakupeny brambory a mrkev, jež sám pěstuje ve volných chvílích. Glazunov bude komponovat, dokud bude mít papír. Mnozí jiní jsou však postiženi zřejmě krutěji. Úmrtnost mezi ruskou tvůrčí inteligencí je neuvěřitelně vysoká. Převážně je to způsobeno celkovými životními podmínkami, věřím však, že v mnoha případech bylo rozhodující příčinou naprosté umlčování velkých talentů, které se staly zbytečnými. Nemohli žít v Rusku z roku 1919, stejně jako by nemohli žít v kaferském Kraalu¹⁵.

Věda, umění a literatura jsou skleníkové květiny, které vyžadují teplo, pozornost a péči. Je paradoxem, že věda, která dává tvářnost celému světu, je vytvářena geniálními muži, kteří sami potřebují ochrany a pomoci víc než kterákoli jiná třída pracujících. Zhroucení ruského imperialistického zřízení zničilo všechny útulky, v nichž věda, umění a literatura mohly existovat. Primitivní marxistická filosofie, jež rozděluje všechny lidi na buržoazii a proletariát a která se na celý společenský život dívá stupidně jako na prostý »třídní boj«, nemá zdání o podmínkách nutných pro duševní život v lidské pospolitosti. Je však ke cti bolševické vlády, že pochopila nebezpečí všeobecné intelektuální zkázy v Rusku a že přes blokádu a nekonečný boj proti subvencovaným vzpourám a invazím, kterými my a Francouzi moříme Rusko, nyní povoluje tyto záchranné organizace a pomáhá jim. Zároveň s Domem vědy působí Dům literatury a umění. V Rusku se přestaly psát nové knihy, vyjma nějakých básní, a stejně tak se přestaly malovat obrazy. Většina spisovatelů a umělců však našla uplatnění v ohromném plánu vydat jakousi ruskou encyklopedii světové literatury. V tomto divném Rusku, plném rozporů, zimy, hladu a žalostných běd, je teď opravdu uskutečňován literární úkol, který by v dnešní bohaté Anglii i Americe byl nemyslitelný. V Anglii a Americe přestali teď vydávat dobrou literaturu za levné ceny - »protože papír je drahý«. Duševní potrava anglických a amerických mas je stále menší a horší a nikdo na rozhodujících místech se nad tím netrápí. Bolševická vláda je v každém případě na vyšší úrovni. V hladovějícím Rusku stovky lidí pracují na překladech a knihy, které překládají, se sázejí a tisknou. Je to práce, která může dát novému Rusku takové vědomosti o světě, jaké nebudou mít žádní jiní lidé na tomto světě. Některé z těchto knih i práci na nich jsem viděl. »Může,« říkám nejspíše, protože jako vše ostatní v této zničené zemi i tato tvořivá práce je v podstatě improvizací a zlomkem. Nevím, jak tato světová literatura bude rozšiřována mezi ruským lidem. Knihkupectví jsou zavřena a prodej knih, stejně jako ostatní obchod, je nezákonný. Snad se budou knihy rozdávat školám a jiným ústavům.

V otázce přidělu knih si bolševické úřady zřejmě nevědí rady. Nevědí si rady s mnoha podobnými věcmi. Člověk zjišťuje, že marxistický komunismus nemá ani plánů ani idejí, pokud jde o duševní život společnosti. Marxistický komunismus byl vždy teorií revoluce, teorií postrádající nejen tvořivé a budovatelské ideje, ale i nepřátelský ke tvůrčím a konstruktivním myšlenkám. Všichni komunističtí řečníci jsou školeni odsuzovat »utopismus«, to znamená, jsou školeni odsuzovat rozumné plánování. Ani anglický obchodník starého typu nevěří tak docela tomu, že se všechno spraví samo a že se to »nějak udělá«, jako tomu věří marxisté. Ruská komunistická vláda se teď ocitla tváří v tvář

problému - kromě spousty jiných konstruktivních problémů - jak podporovat vědecký život, jak podněcovat myšlení a diskuse, jak podporovat uměleckou tvořivost. Prorok Marx a jeho Svatá kniha o tom nedává žádné poučení. Bolševismus, který nemá určité plány, musí proto těžkopádně improvizovat a musí se uchýlovat k těmto žalostným pokusům, aby zachránil trosky intelektuálního života starého řádu. a ten život je velmi nemocný a nešťastný a zdá se, že skoná v rukou bolševického režimu.

Maxim Gorkij se snaží zachránit nejen ruskou vědu a literaturu a jejich pracovníky, ale účastní se ještě třetí a ještě pozoruhodnější záchranné akce. Je členem Znalecké komise, jejíž ústředí je v budově bývalého britského velvyslanectví. Když se zhroutí společenský řád založený na soukromém vlastnictví, když soukromý majetek je náhle a bezohledně zlikvidován, neodstraní to a nezničí věci, jež až dosud tento soukromý majetek tvořily. Domy a jejich zařízení stojí dále a jsou dosud obývány a používány lidmi, kterým dříve patřily - kromě těch lidí, kteří uprchli. Když bolševické úřady zabaví dům nebo vezmou do své správy opuštěný palác, octnou se před problémem, co dělat se zařízením. Každý, kdo zná lidskou povahu, pochopí, že docházelo k jistému počtu »tichých« přivlastňování lákavých věcí roztržitými úředníky a možná - jejich méně roztržitými manželkami. Duch bolševismu je však v zásadě docela čestný a vystupuje velmi statečně proti drancování a podobným výstřelkům podnikavých jedinců. Ode dnů rozvratu bylo zřejmě velmi málo případů drancování, ať již v Petrohradě nebo v Moskvě. Drancování zaniklo v Moskvě na jaře 1918 tím, že bylo postaveno ke zdi. Všimli jsme si, že v hostincích a podobných místnostech bylo všechno očíslováno a sepsáno. Občas jsme viděli zatoulané pozoruhodné věci, pěkné sklo nebo stříbro s korunkami, stojící na stolech, kam pravděpodobně nepatřilo, ale v mnoha případech to byly věci, které původní majitelé vyměnili za potraviny a podobné životní potřeby. Námořní kurýr, který pečoval o naše pohodlí při cestě do Moskvy a zpět, měl krásný malý stříbrný samovar, který jistě někdy zdobil půvabný obývací pokoj. Tento samovar vstoupil však do služeb společnosti zřejmě zcela zákonným způsobem.

Znalecká komise sebrala a zkatalogizovala pro větší bezpečnost vše, co lze pokládat za umělecké dílo. Palác, který byl kdysi sídlem britského velvyslanectví, se teď podobá přeplněnému starožitnickému obchodu na Brompton Road. Procházeli jsme jedním pokojem za druhým a všechny byly plny krásného haraburdí, které tu zanechal starý ruský společenský řád. Jsou zde velké pokoje přeplněné sochami - nikdy, ani v neapolském museu, neviděl jsem tolik bělostných mramorových Venuší a nymf pohromadě. Jsou zde hromady nejrozmanitějších obrazů, na chodbách jsou nakupeny vykládané komody až ke stropu; jeden pokoj je plný krabic se starými krajkami, v druhém jsou kupy nádherného nábytku. Všecko je spočítáno a zkatalogizováno. a tím to ale také končí. Nemohl jsem vypátrat nikoho, kdo by věděl, co se nakonec stane s těmito roztomilými a přitažlivými věcmi. Zdá se, že nijak nepatří do nového světa, který ruští komunisté organizují, je-li to ovšem vskutku nový svět. Nikdy nepomyslili, že se budou muset zabývat něčím takovým. Stejně jako nikdy opravdu nepřemýšleli o tom, co udělají s krámy a tržišti, když zruší obchod a trhy; právě tak jako nikdy neuvažovali, jak vyřešit problém proměnit město soukromých paláců v komunistické shromaždiště. Marxistická

teorie vedla jejich myšlenky k »diktatuře třídně uvědomělého proletariátu« a naznačovala - teď teprve poznáváme, jak mlhavě - že bude potom nové nebe a nová země. Kdyby k tomu bylo došlo, byla by to opravdu revoluce v osudu lidstva. Ale podle toho, co jsme v Rusku viděli, je tam stále ještě staré nebe a stará země, pokrytá rozvalinami, odhozenými relikviemi a troskami dřívějšího režimu, se starým drsným mužikem tvrdošíjně lpícím na své půdě - a komunismem, vládnoucím v městech odvážně a počestně, ale přece, v tolika věcech podobným kouzelníku, který zapomněl svého králíka a holuba doma a teď nedovede vytáhnout z klobouku vůbec nic.

Zříceniny, to je dnes podstata ruské skutečnosti. Revoluce, komunistická vláda, kterou vylíčím v příští kapitole, je druhořadým jevem. Něčím, co se přihodilo v zříceninách a díky zříceninám. Je zásadně důležité, aby si tohle lidé na Západě uvědomili. Kdyby byla světová válka pokračovala ještě rok nebo déle, bylo by se pravděpodobně Německo a pak západní mocnosti, s jistými odchylkami, zhroutily jako Rusko. Poměry, které jsme viděli v Rusku, jsou jen vystupňováním a dovršením poměrů, k nimž Británie šla roku 1918. Tady vládne také nedostatek, jaký vládl v Anglii, avšak je relativně nepoměrně větší; je tu přídělové hospodářství, je však relativně chabé a nevýkonné. Spekulant není v Rusku pokutován, nýbrž je zastřelen; a pokud jde o anglický Zákon na ochranu říše¹⁶ (D.O.R.A.), mají místo něho v Rusku Mimořádnou komisi. Co v Anglii bylo nepříjemností, to v Rusku vyrostlo v hrozné neštěstí. V tom je celý rozdíl. Pokud je mi známo, může západní Evropa ještě dnes dospět k podobnému zhroucení. Nejsem si nijak jist, že jsme už obešli všechna úskalí. Možná, že válka, požitkářství a neproduktivní spekulace stále ještě rozhazují víc, než západní svět může vyrobit; v tom případě naše vlastní zhroucení - pokles měny, všeobecný nedostatek, společenské a politické zhroucení a vše ostatní - je pouhou otázkou času. Obchody na Regent Streetu půjdou stejnou cestou jako obchody na Něvském prospektu a pan Galsworthy¹⁷ a pan Bennett¹⁸ budou muset vynaložit všechny síly, aby zachránili umělecké poklady Mayfairu¹⁹. Tvrdí-li se, že strašnou zbledovanost dnešního Ruska v celém rozsahu zavinilo pouze komunistické úsilí, že komunisté strhli Rusko do jeho nynějšího bedného stavu, a budou-li svrženi, že všichni lidé a vše v Rusku bude najednou opět šťastné, zkresluje to celou světovou situaci a svádí to lidi v jejich politických činech na scestí. Světová válka a mravní a intelektuální neschopnost vládnoucích a bohatých lidí v Rusku uvrhly zemi do dnešní bídy. (Stejně tak by to mohlo dopadnout s naším britským státem - a co nevidět i s americkým státem.) Tito lidé neměli ani rozum ani svědomí, aby dokud byl ještě čas zastavili válčení, zanechali zbytečného plýtvání, přestali shrabovat pro sebe to nejlepší, a nechávali přitom ostatní nebezpečně nešťastné. Vládli, rozhazovali a hašteřili se, slepí k přicházející pohromě až do posledního okamžiku jejího příchodu. a pak, jak vylíčím v příštích kapitolách, přišli komunisté...

III. PODSTATA KOMUNISMU

V předešlých dvou kapitolách jsem se pokusil seznámit čtenáře se svými dojmy o životě v Rusku, jak jsem jej viděl v Petrohradě a v Moskvě - obraz zhroucení, zhroucení politického, sociálního a hospodářského systému, příbuzného našemu, ale slabšího a prohnilejšího, než je náš, systému, který se zhroutil pod tlakem šesti let války a špatné vlády. k hlavnímu zhroucení došlo roku 1917, kdy carismus, ukrutný a neschopný, se stal zjevně nemožným. Zpustošil celou zemi, ztratil kontrolu nad svou armádou a důvěru všech obyvatel. Jeho policejní systém klesl na režim násilí a loupeže a jeho pád byl neodvratný.

A nebylo vlády, která by jej vystřídala. Hlavní úsilí carismu směřovalo po celé generace k tomu, aby odstranilo každou možnost nastolit jinou vládu. Udržoval se u moci jediné tím, že byt' byl sebesthorší, nebylo nic jiného, co by ho vystřídalo. První ruská revoluce proto přeměnila Rusko v debatující společnost a v politické kolbiště. Liberální síly země, nezvyklé jednat nebo mít odpovědnost, vyvolaly halasnou debatu o tom, má-li Rusko být ústavní monarchií, liberální republikou, socialistickou republikou nebo něčím jiným. Nad tímto zmatkem mával Kerenskij praporem nejdokonalejšího liberalismu, zpod něhož se začali vynořovat různí pochybní dobrodruzi, »silní muži« - zdánlivě silní muži - ruští mniši a ruští Bonapartové. To, co ze společenského řádu zbylo, se zhroutilo. V posledních měsících roku 1917 byly na ulicích Petrohradu a Moskvy vraždy a loupeže běžným zjevem, právě tak běžným, jako automobilová nehoda v ulicích Londýna, s tím rozdílem, že budily menší pozornost. Na revalské lodi byl Američan, který dříve řídil v Rusku záležitosti firmy American Harvester Company. Byl v Moskvě v tomto období úplného rozvratu. Líčil přepady za bílého dne v živých ulicích, mrtvoly ležící hodiny v příkopu - jako kotata v západních městech - zatím co zástupy chodily lhostejně kolem.

Touto zemí, plnou horečky a zmatku, prošli zástupci Británie a Francie, slepí k podstatě nesmírné a tragické pohromy kolem nich, zaujatí jen tou válkou, naléhající na Rusy, aby pokračovali v boji a podnikli novou ofenzívu proti Německu. Když však Němci provedli po moři a přes baltické oblasti silný útok na Petrohrad, britská admira-

lita, buď z čiré zbabělosti, nebo pro royalistické intriky, neposkytla Rusku žádnou účinnou pomoc. V této věci je svědectví zesnulého lorda Fishera²⁰ pravdivé. a tak tato nešťastná země, na smrt nemocná a blouznící v horečce, klopýtala vstříc dalšímu stadiu úpadku.

Od jednoho konce Ruska k druhému a po celém světě, kde žili lidé mluvící rusky, byl jen jeden druh lidí, kteří měli obecné společné ideje, podle nichž by se dalo pracovat, společnou víru a společnou vůli, a to byla komunistická strana. Zatímco celý zbytek Ruska byl buď lhostejný, jako mužici, nebo žvanil páté přes deváté, nebo podlehl násilí nebo strachu, komunisté věřili a byli připraveni jednat. Početně tvořili a tvoří velmi malou část ruského obyvatelstva. V přítomné době počet komunistů představuje sotva jedno procento obyvatel Ruska; strana jistě nemá víc než 600 000 organizovaných členů a nemá možná víc než 150 000 aktivních členů. Protože však v oněch hrozných dnech byla jedinou organizací, která dala lidem myšlenku společné akce, společné heslo a pocit vzájemné důvěry, dokázala v této rozdrcené říši chopit se moci a udržet si ji. Byla to a je jediná vláda schopná udržet Rusko pohromadě. Ti nevybarvení dobrodruzi, kteří týrali a týrají Rusko za pomoci západních mocností - Děnikin, Kolčak, Wrangel a jim podobní - neřídí se žádnou vůdčí zásadou a neskytají žádnou záruku, kolem níž by mohla vykrystalizovat důvěra lidí. V podstatě jsou to lupiči. Komunistická strana, ať ji kritizujeme jakkoli, ztělesňuje určitou myšlenku a lze spoléhat, že jí bude věrna. Tak dalece morálně převyšuje vše, co se dosud proti ní postavilo. Hned zpočátku si zajistila pasívní podporu rolnických mas tím, že jim dovolila zabrat půdu statkářů, i tím, že uzavřela mír s Německem. Zastřelila děsivě mnoho lidí - svého času byl zastřelen každý, kdo bez povolení nosil zbraň - a obnovila pořádek ve velkoměstech. Tyto akce byly živelné, krvavé, ale účinné. Komunistická strana, aby si udržela svou moc, ustavila Mimořádnou komisi, která měla neomezenou moc a rudým terorem rozdrtila celou opozici. Hodně z toho, co rudý teror prováděl, bylo kruté a děsivé; byl do značné míry ovládnán lidmi omezenými a mnozí jeho úředníci byli zaslepeni třídní nenávistí a strachem z kontrarevoluce. Teror, i když fanatický, byl poctivý. Nehledě k individuálním krutostem, které prováděl, zabíjel z určitého důvodu a. za určitým cílem. Prolévání krve nemělo nic společného s hloupým bezcílným vražděním Děnikinova režimu, který, jak mi bylo řečeno, ani neuznal bolševický Červený kříž. a věřím, že dnes bolševická vláda sedí v Moskvě tak jistě jako kterákoli vláda v Evropě a ulice ruských měst jsou tak bezpečné jako ulice kteréhokoli evropského města.

Bolševická vláda nejenže upevnila svůj režim a obnovila pořádek, ale - hlavně díky génii bývalého pacifisty Trockého²¹ - znovu vytvořila ruskou armádu jako bojovou sílu. To musíme pokládat za velmi pozoruhodný výkon. Sám jsem toho celkem moc z ruské armády neviděl; na to jsem se nepřišel do Ruska podívat. Ale pan Vanderlip²², podnikavý americký finančník, s nímž jsem se setkal v Moskvě, kde měl nějaká tajná jednání se sovětskou vládou, byl pozván na přehlídku oddílů o několika tisících vojáků a byl velmi nadšen jejich duchem i jejich výzbrojí. Se svým synem jsem viděl některé oddíly jdoucí na frontu a také oddíly nováčků narukujících do armády a měli jsme dojem,

že nálada těchto vojáků byla právě tak dobrá jako oddílů britských nováčků v Londýně v letech 1917-1918.

A teď, kdo jsou tito bolševici, kteří se tak úspěšně zmocnili Ruska? Podle toho, co říká nepotřeštěnější část britského tisku, jsou to agenti tajemného rasového spiknutí, tajné společnosti, nejpestřejší to směs židů, jezuitů, svobodných zednářů a Němců. Ve skutečnosti nikdy nic nebylo tak málo tajné jako ideje, cíle a metody bolševiků, nic se nikdy nepodobalo méně tajnému spolku než jejich organizace. V Anglii však pěstujeme podivný a zvláštní způsob myšlení, tak nepřístupný obecnému způsobu myšlení, že člověk musí i za nejprostším hnutím mysli chtít nechtít vidět nějaké spiknutí. Například, láterí-li nádeník v Essexu, že cena bot pro jeho děti stoupla neúměrně k zvýšení jeho týdenní mzdy a prohlašuje-li, že on a jeho spoludělníci jsou šizeni a vykořisťováni, redaktoři deníků Times a Morning Post v této nespokojenosti vždy hledají nějakou podvratnou propagandu jakési záhadné společnosti v Königsbergu nebo Pekingu. Nedovedou pochopit, proč by jinak toho dělníka něco takového mohlo napadnout. Myšlenka o spiklencech se stala takovou mánií, že se musím omluvit, že jsem jí nepodleh. Vidím, že bolševici jsou do značné míry tím, zač se vydávají. Považuji za svou povinnost jednat s nimi jako s lidmi naprosto přímými. Nesouhlasím s jejich názory ani s jejich metodami, ale to je jiná otázka.

Bolševici jsou marxističtí socialisté. Marx zemřel v Londýně skoro před čtyřiceti lety; propaganda jeho myšlenek trvá něco přes půl století. Rozšířila se po celém světě a skoro v každé zemi nachází malou, ale nadšenou skupinu stoupenců. Je přirozeným důsledkem celosvětových hospodářských poměrů. Všude hlásá tytéž prosté myšlenky týmiž výraznými slovy. Je to kult, mezinárodní celosvětové bratrstvo. Kdo chce studovat ideje komunismu, nemusí se učit rusky. Zájemce je najde všechny v londýnském časopise Plebs nebo v newyorském Liberatoru, ve kterých jsou vyjádřeny stejnými frázemi jako v ruské Pravdě. Marxisté nic neskrývají. Říkají všechno otevřeně. a přesně to, co píší a hlásají, se také snaží uskutečnit.

Bude nejlépe, budu-li psát o Marxovi bez licoměrné úcty. Vždy jsem ho považoval za nesmírně nudného člověka. Jeho rozsáhlé, nedokončené dílo Kapitál, řada nudných svazků o takových neskutečných preludech, jako je buržoazie a proletariát, dílo stále odbočující do druhořadých rozvláčných diskusí, připadá mi jako pomník náročnému puntičkářství. Až do této své cesty do Ruska jsem však nebyl proti Marxovi nijak nepřátelsky zaujat. Vyhýbal jsem se jeho dílům, a kdykoli jsem se setkal s marxisty, zbavil jsem se jich tím, že jsem je požádal, aby mi vysvětlili, kteří lidé vlastně tvoří proletariát. Nikdo z nich to nevěděl. Žádný marxista to neví. V bytě Gorkého jsem pozorně naslouchal, když Bakajev debatoval se Šaljapinem o zajímavé otázce, zda v Rusku vůbec existuje proletariát, který lze rozlišit od rolníků. Ježto Bakajev byl v čele Mimořádné komise diktatury proletariátu v Petrohradě, bylo zajímavé povšimnout si mírných obtíží, které mu působilo argumentování. »Proletář« v marxistickém žargonu, stejně jako »výrobce« v žargonu některých politických národohospodářů, je osoba, která má být něčím odlišným a rozdílným od »spotřebitele«. Tak proletář je osoba stojící v přímém protikladu k něčemu, co se nazývá kapitál. V nedávném čísle Plebsu jsem si všiml věty

vytištěné velkými písmeny na první straně: »Pracující třída a zaměstnavatelská třída nemají nic společného.« Představte si tedy, že vlakem, jež řídí strojmůdce, jede dílovedoucí z továrny podívat se, jak pokračuje stavba domu, který pro něho staví stavební společnost. Ke které z těchto tříd, jež nemají nic společného, patří dílovedoucí? k zaměstnavatelům nebo k zaměstnaným? Je to všechno čirý nesmysl.

Musím přiznat, že v Rusku se můj pasivní odpor k Marxovi změnil ve velmi aktivní nepřátelství. Kamkoli jsme se obrátili, všude jsme nacházeli Marxovy busty, portréty a sochy. Asi dvě třetiny Marxova obličeje jsou zakryty plnovousem - mohutným, vážným, hustým a strnulým plnovousem, který musel jistě znemožňovat jakoukoli normální činnost. Není to přirozený vous, je to plnovous pěstěný, šlechtěný, patriarchálně vystavený světu. Je docela takový jako Kapitál, ve své bezduché hojnosti - a lidská část obličeje vyhlíží z něho jako sova, jako by se dívala na to, jaký dojem vzrůst plnovousu udělal na lidstvo. Všudyprítomné obrazy tohoto plnovousu mě dráždily stále víc a více. Hryzla mě stále větší a větší touha vidět Karla Marxe oholeného. Dožiji-li se toho, vezmu jednoho dne na Kapitál nůžku a břitvu a napíši *Oholení Karla Marxe*.

Marx však je pro marxisty pouze obrazem a symbolem a teď máme co dělat s marxisty a ne s Marxem. Je jen málo marxistů, kteří četli pilně Kapitál. Marxisté jsou ve všech moderních státech takřka stejní a musím přiznat, že při své povaze a zkušenostech mám pro ně nejvřelejší sympatie. Marxista přijímá Marxe za svého proroka prostě proto, že věří, že Marx

psal o třídním boji, o nesmiřitelném boji zaměstnaných proti zaměstnavateli a pro-rokoval vítězství pracujících, světovou diktaturu vůdců těchto osvobozených pracujících (diktaturu proletariátu) a komunistickou tisíciletou říši, která se zrodí z této diktatury. Tato doktrína a předpověď uchvátila nyní ve všech zemích neobyčejně silně mladé lidi, a zvláště mladé lidi s energií a obrazností, kteří při vstupu do života pocítili, že jsou nedostatečně vzděláni, špatně vybaveni a polapeni do beznadějného otroctví našeho existujícího hospodářského řádu. Na vlastní kůži pocítili sociální nespravedlnost, tupou nevšímavost a úžasnou hrubost našeho řádu. Uvědomují si, že jsou jím uráženi a jím obětováni a oddávají se myšlence rozdrtit jej a osvobodit se. Není třeba žádné podvrtné propagandy, aby vznikli takoví rebelové. Vznikají z chyb systému, který jim poskytuje poloviční vzdělání a pak je zotročuje, z chyb, jež daly vzniknout komunistickému hnutí všude tam, kde se rozvíjí průmysl. Marxisté by byli i tehdy, kdyby Marx vůbec nežil. Když mi bylo čtrnáct let, byl jsem i já dokonalým marxistou. Dávno předtím, než jsem slyšel Marxovo jméno. Byl jsem náhle vytržen ze studií, zavřen v hnusném krámě a uvržen do odporné, úmorné dřiny. Musel jsem pracovat příliš namáhavě a tolik hodin denně, že každá myšlenka na sebevzdělání mi připadala beznadějnou. Byl bych ten krám zapálil, kdybych nebyl přesvědčen, že částka, na kterou je pojištěn, daleko přesahuje jeho cenu. Oživil jsem si znovu náladu oněch trpkých dnů při rozmluvě se Zorinem, jedním z vůdců Severní komuny. Je to mladý muž, který se vrátil z Ameriky, kde dělal nádeníka - velmi příjemný člověk, vtipný a velmi oblíbený řečník v petrohradském sovětu. Vypravovali jsme si o svých zkušenostech a shledal jsem, že to, co ho v jeho vzpomínkách na Ameriku nejvíc hnětlo, byla hrubá nezdvořilost, s kterou se se-

tkal, když se ucházel o místo skladníka ve velkém obchodě se střížním zbožím v New Yorku. Vyprávěli jsme si, jak náš společenský řád plýtvá, podlamuje a přivádí na pokraj zoufalství slušné a ochotné lidi. Společné rozhořčení nás úplně sblížilo.

Právě toto rozhořčení mládí a energie, jež byly zničeny a zneužity, a nikoli pouhé ekonomické teoretizování, je živou a spojující inspirací marxistického hnutí na celém světě. Ne to, že Marx byl tak nesmírně moudrý, ale to, že náš hospodářský systém byl hloupý, sobecký, rozmařilý a zastaralý. Komunistická organizace vydala pro toto hněvivé rozhořčení jisté šibolety a hesla jako: Proletáři všech zemí, spojte se! a podobně. Vnukli jim myšlenku, že tajemná společnost zlotřilých lidí, zvaných kapitalisté, zosnovala velké spiknutí proti lidskému štěstí. Neboť v tomto duševně ochablém světě, v němž dnes žijeme, spiklenecká mánie na jedné straně vyvolává ohlas na straně druhé a je těžké přesvědčit marxistu, že kapitalisté jako celek nejsou ničím jiným než naprosto nejednotnou skupinou ničemných a krátkozrakých lidí. a komunistická propaganda spojila všechny tyto rozhořčené a vyobcované duchy ve všesvětovou organizaci vzpoury - i naděje - i když se při bližším zkoumání jeví tato naděje mlhavou. Marxe si vybrala za svého proroka a rudou barvu za svou barvu... a tak, když se Rusko zhroutilo, když tam nebyli lidé, kteří by se dovedli spojit, aby pracovali společně na nějakém jiném než jen bezprostředně sobeckém cíli, začalo se z Ameriky a ze Západu proudem valit - zpět ke svým soudruhům - mnoho nadšených mladých a mladších mužů, kteří posílení zkušenostmi ze západního světa ztratili něco z vrozené ruské nepraktičnosti a naučili se jednat, kteří vesměs mluvili ve stejných frázích, měli tytéž odvážné myšlenky a byli všichni inspirováni snem o revoluci, která povznese lidský život na novou úroveň spravedlnosti a štěstí. Tito mladí muži jsou nyní hybnou pákou bolševismu. Mnozí z nich jsou židé, protože většina ruských vystěhovalců do Ameriky byli židé; ale jen málokterí z nich mají jakési silné rasové židovské cítění. Nejsou pro židovstvo, nýbrž pro nový svět. Bolševici zdaleka nejsou pro pokračování židovských tradic, vsadili většinu sionistických vůdců do vězení a zakázali vyučovat hebrejštině, protože to je »reakcionářský jazyk«. Několik velmi zajímavých bolševiků, s nimiž jsem se setkal, nebyli vůbec židé, nýbrž rusí Seveřané. Lenin, milovaný vůdce všech, kdo mají dnes v Rusku vůli k činu, má tvář tatarského typu a rozhodně není žid.

Tato bolševická vláda je současně nejodvážnější a nejnezkušenější vládou na světě. V některých věcech je překvapivě neschopná a v mnoha otázkách projevuje naprostou neznalost.

Je směšně podezíravá vůči ďábelské vychytralosti »kapitalismu« a mazanosti reakce, často se leká a je krutá. V podstatě je však poctivá. Je nejbezelstnější vládou, která dnes na světě existuje.

Ukázkou její prostomyslnosti je otázka, kterou mi za mé návštěvy v Rusku kladli znovu a znovu. »Kdy dojde v Anglii k sociální revoluci?« Ptal se mě na to Lenin. Zinověv²³, který je předsedou Severní komuny, Zorin a mnoho jiných.

Podle marxistické teorie je totiž zcela nesprávné, že sociální revoluce vypukla nejdříve v Rusku. Tato skutečnost znepokojuje každého přemýšlejícího muže v hnutí. Podle marxistické teorie měla sociální revoluce vypuknout nejdříve v zemích s nejstarším

a nejvyspělejším průmyslem, s mohutnou, přesně vymezenou, většinou nemajetnou a především námezdně pracující dělnickou třídou (proletariátem). Měla začít v Británii, rozšířit se do Francie a do Německa, pak měla přijít řada na Ameriku a tak dále. Místo toho je komunismus u moci v Rusku, jež ve skutečnosti nemá vůbec žádnou vyhraněnou pracující třídu, které zaměstnává ve svých továrnách zemědělské dělníky, dojíždějící do továren z venkova - a tak má sotva nějaký »proletariát«, který by se mohl »spojit s proletáři všech zemí«. Když jsem hovořil s četnými bolševiky, viděl jsem jasně, jak začínají s úžasem chápat, že to, co se ve skutečnosti stalo, není vůbec slíbená marxistická revoluce, že neřídí stát, ale opuštěný vrak. Tento objev, který byl pro ně nový a uváděl je do rozpaků, jsem se snažil rozvinout. Také jsem si trochu zařekl o tom, že »velký třídně uvědomělý proletariát« na Západě neexistuje. Vyložil jsem, že v Anglii je nejméně dvě stě různých tříd a že jedinými »třídně uvědomělými proletáři«, které tam znám, je malá skupina, složená většinou ze skotských dělníků, kteří jsou vedeni energickým mužem MacManusem²⁴. Má slova, o jejichž upřímnosti nebylo pochyb, zviklávala názory, které jsou jejich srdci tak drahé. Zoufale lpí na myšlence, že statisíce přesvědčených komunistů v Británii, obeznámených s celým Marxovým evangeliem - semknutý proletariát - již dnes či zítra uchopí moc a vyhlásí britskou sovětskou republiku. Tvrdošíjně na tom lpěli ještě po třech letech čekání - ale jejich víra začíná ochabovat.

Nejzábavnější na tomto podivínském duševním rozpoložení jsou stále se opakující výtky západnímu dělnictvu, vysílané z Moskvy, že se nechová tak, jak řekl Marx. Mělo by být rudé, ale je pouze žluté.

Zvláště zajímavý byl můj rozhovor se Zinověvem. Zinověv se hlasem a živostí podobá Hilairu Bellocovi²⁵; má záplavu kadeřavých vlasů, černých jako uhlí. »Máte občanskou válku v Irsku,« pravil Zinověv. »Máme,« poznamenal jsem. »Kdo, podle vašeho soudu, jsou proletáři: sinfeinisté²⁶ nebo ulsterští²⁶?« Strávili jsme spolu nějakou chvíli a Zinověv se snažil, jako člověk, který řeší nějaký hlavolam, vpravit irskou situaci do formule třídního boje. Hlavolam zůstal nevyřešen a my jsme věnovali pozornost Asii. Netrpěliví, že proletáři na Západě se stále ještě neprojevují, podnikl nedávno Zinověv s Belou Kunem²⁷, naším Tomem Quelchem²⁸ a řadou dalších vedoucích komunistů pouť do Baku, aby vyburcovali asijský proletariát. Šli burcovat třídně uvědomělé námezdní otroky Persie a Turkestánu. Ve stepních stanech vyhledávali tovární dělníky a obyvatele velkoměstských brlohů. Svolali sjezd do Baku a podařilo se jim shromáždit opravdu znamenitou směsici bílých, černých, hnědých i žlutých lidí, asijských krojů a úžasných zbraní. Konali velké shromáždění, na němž odpřisáhli smrtelnou nenávist kapitalismu a britskému imperialismu; uspořádali velký průvod, v němž, lituji, že to musím říci, byly i jisté baterie britských děl, které tam nějaký neopatrný »budovatel Britského impéria« zanechal na útěku; vykopali a znovu pohřbili třináct lidí, které asi »budovatel Britského impéria« dal bez soudu zastřelit, a spálili obrazy Lloyda George²⁹, M. Milleranda³⁰ a presidenta Wilsona³¹. Když jsem byl v petrohradském sovětu, viděl jsem nejen pět dílů filmu z tohoto pozoruhodného festivalu, nýbrž, díky Zorinovi, přivezl jsem tento film do Anglie. Bude s ním nakládáno opatrně a bude jen pro dospělé. Jsou v něm scény, při

nichž by pan Gwynne z Morning Postu nebo pan Rudyard Kipling³² křičeli ze spánku. Kdyby totiž po spatření tohoto filmu ještě někdy usnuli!

Snažil jsem se, seč jsem byl, abych se od Zinověva a Zorina dověděl, co podle jejich názoru udělali na konferenci v Baku.

Upřímně řečeno, myslím, že to sami nevědí. Pochybuji, mají-li v hlavách něco jasnějšího než mlhavou představu, jak přes Mezopotámii a Indii napadnou zezadu britskou vládu za to, že tato vláda napadla je za pomoci Kolčaka, Děnikina, Wrangela a Poláků. Je to protiofenzíva téměř tak nemotorná a hloupá jako ofenzívy, proti nimž je namířena. Je nepochopitelné, jak mohou věřit ve spojení s rozmanitými nespokojenci, kteří se na sjezdu shromáždili. V tomto filmu z Baku je také zachycen tanec muže z okolí Baku. Ve skutečnosti je to jedna z hlavních scén tohoto pozoruhodného filmu. Tanečník má kabátec lemovaný kožešinou, vysoké boty a vysokou čepici a jeho tanec je velmi rychlé a čiperné stepování. Vytasí dva kindžály, dá si je mezi zuby a s dvěma jinými odvážně balancuje tak, že jejich ostří je po obou stranách nebezpečně blízko nosu. Nakonec si postaví na čelo pátý kindžál a pokračuje v rychlém tanci za zvuků orientální hudby. Dosedá a vymršťuje se, ruce v bok, mrská pružnými nohama dopředu a dozadu jako kozáci v ruském baletu. Přitom pomalu krouží, tleská rukama. Teď je - pěkně sbalen - v mé zásuvce, hotov tančit znovu, až se naskytne příležitost. Pokusil jsem se zjistit, zda je to specificky asijský proletář, nebo co prostě představuje, ale nepodařilo se mi to. Ukazují ho desítky metrů filmu. Přál bych si, abych tak mohl vzkřísit Karla Marxe, abych mohl pozorovat, jak vážně zírá ze svého plnovousu na tanečníka. Film nijak nenaznačuje, jak byl tanečník přijat Tomem Quelchem.

Doufám, že neurazím soudruha Zorina, s kterým mne pojí opravdové přátelství, přiznám-li se mu tedy, že nemohu brát jeho konferenci v Baku příliš vážně. Byl to výlet, podívaná, zábava. Jako sjezd asijského proletariátu byl však nesmyslem. Neměl-li však sám o sobě velký význam, byl velmi důležitý tím, že ukázal změnu cílů. Hlavní jeho smysl spatřuji v tom, že ukazuje novou orientaci v názorech bolševiků, tak jak je ztělesňuje Zinověv. Dokud se bolševici pevně a neochvějně přidržovali Marxovy formule, upírali zraky na Západ, trochu udivení tím, že »sociální revoluce« začíná tak daleko na východ od svého vyznačeného středu. Teď, když si začínají uvědomovat, že to vůbec není ona předpověděná sociální revoluce, nýbrž docela něco jiného, co je přivedlo k moci, začínají se přirozeně ohlížet po novém systému souručenství. Ideální postavou ruské republiky je stále ještě ohromný západní »dělník« s obrovským kladivem nebo srpem. Může přijít doba, budeme-li udržovat blokádu s dostatečnou důrazností a znemožníme-li jakoukoli průmyslovou obrodu, kdy tento ideál nadobro ustoupí před nomádsky vypadajícím pánem z Turkestánu s mnoha kindžaly. To, co zbude z bolševického Ruska, můžeme vyhnat do stepí a ke kindžálům. Budeme-li pomáhat nějakému novému Wrangelovi svrhnout nynější moskevskou vládu, která nesedí nikterak pevně, v klamné naději, že tím zavedeme »reprezentativní zřízení« a »omezenou monarchii«, můžeme se ve svých výpočtech velmi mýlit. Kdokoli zničí nynější moskevský zákon a pořádek, podle mého názoru zničí poslední zbytky zákona a pořádku v Rusku. Loupežnická monarchistická vláda zanechá za sebou po celém Rusku stezku zkropenou čerstvou krví, ukáže, co pan-

stvo dovede, když je vyburcováno, v ohromném pogromu, bílém teroru, který strašlivě vzplane na nějakou dobu a pak zhasne a zmizí. Asie se zase vrátí. Prostý, starodávný rytmus jezdců, drancujících rolníka, a rolníka, který si vyčíhá a přepadne jezdce, se vrátí opět do rovin k Němenu a Dněstru. z měst zbudou trosky v poušti; silnice a železnice se rozpadnou a zrezaví; provoz na řekách zanikne...

Konference v Baku velmi sklíčila Gorkého. Mučí jej chmurná vidina, že Rusko půjde na Východ. Snad mě jeho sklíčenost trochu nakazila.

IV. BUDOVATELSKÉ ÚSILÍ V RUSKU

V předcházejících třech kapitolách jsem se pokusil vylíčit své dojmy z Ruska, země, jejíž civilizace neměla dostatečně hluboké kořeny a nakonec se dostala do definitivního úpadku vinou neschopné vlády, nedostatečného vzdělání a šestileté vysilující války. Ukázal jsem, že věda i umění strádá a že blahobyť a jiné radosti života zmizely. Ve Vídni je zkáza stejně hrozná; také tam učenci takového jména, jako byl zesnulý profesor Margules, umírají hladem. k podobné situaci by bylo došlo i v Londýně, kdyby byl musel prožít další čtyři roky války. Neměli bychom uhlí pro naše krby, za své přídělové poukázky bychom nedostávali potraviny a obchody na Bond Streetu by byly stejně opuštěné jako obchody na Něvském prospektu. Bolševická vláda v Rusku však není odpovědná ani za vznik této bídy, ani za to, že stále ještě trvá.

Snážil jsem se vylíčit všechny činy bolševické vlády tak, aby odpovídaly skutečnosti. Bolševici, ač netvoří ani pět procent všeho obyvatelstva³³, dokázali chopit se v Rusku moci a udržet si ji, protože byli a jsou jedinou skupinou lidí, kteří v této nesmírné tragédii ruské zkázy mají společnou víru a společné nadšení. Nevěřím v jejich víru, posmívám se Marxovi, jejich proroku, avšak chápu je a vážím si jejich nadšení. Přes veškeré chyby - a mají hodně chyb - se jedinečně oni mohli stát páteří ohrožujícího se Ruska. Návrat k civilizaci Ruska může uskutečnit jedinečně sovětská vláda. Velkou část ruského obyvatelstva tvoří negramotní venkované, hrubě materialističtí a politicky neteční. Jsou pověřčiví, bez přestání se křížují a líbají ikony - zvláště v Moskvě je to nápadné - ale nejsou nábožní. Politické a sociální otázky je zajímají jen pokud se týkají jejich bezprostředních potřeb. Jsou s bolševickou vládou celkem spokojeni. Pravoslavný kněz se naprosto liší od katolického v západní Evropě; je to špinavý a nevzdělaný mužik a nemá nejmenší vliv na vůli a svědomí lidu. Ani v mužictví, ani v pravoslaví není tvůrčí síly. Pokud jde o ostatní obyvatelstvo, v Rusku i mimo ně je pouze směsice více méně nevzdělaných lidí, bez jednotné politické ideje a bez společného úsilí. Dovedou jen vést neplodné diskuse a pouštět se do planých dobrodružství.

Politický profil ruských emigrantů v Anglii vyvolává opovržení. Do omrzení opakuje nekonečné historie o »bolševických zvěrstvech«. Vypalování zámků rolníky, loupe-

že a vraždy páchané v městech rozuteklými vojáky, zločiny v odlehlých ulicích - to vše líčí jako činy bolševické vlády. Zeptejte se jich, jakou vládu by si přáli místo bolševické, a uslyšíte ubohé povšechné fráze - zpravidla upravené podle toho, co řečník pokládá za vaše politické přesvědčení. Nebo ve vás vzbudí hnus vyprávěním o některém »nadčlověku«, jako Děnikinovi nebo Wrangelovi - který dá zase všechno do pořádku! Bůhvíjak. Nezaslouží si nic lepšího než cara a nejsou dokonce schopni rozhodnout se, jakého cara by si přáli. Lepší část vzdělaných lidí v Rusku, která zůstala, začíná váhavě, ale přece jen poctivě spolupracovat s bolševickou vládou - v zájmu Ruska.

Bolševici sami jsou marxisté a komunisté. Vládou nad Ruskem, jak jsem už vyložil, v úplném rozporu s teoriemi Karla Marxe. Velkou část své energie plně věnovali vlasteneckému boji proti vpádům, invazím, blokádám a persekucím všeho druhu, jimiž nerozumné západní vlády zasypávaly jejich tak tragicky postiženou zemi. Zbytek energie věnují pokusům udržet Rusko při životě a organizovat jakýsi druh sociálního řádu mezi troskami. Jak jsem se už zmínil, tito bolševici jako státníci jsou nanejvýš nezkušení inteligentní exulanti ze Ženevy a Hampsteadu, nebo poměrně málo vzdělaní dělníci ze Spojených států. Od dob, kdy první Turci uchvátili moc nad Káhirou, Damaškem a Mezopotámií, se ještě nevyskytla tak diletantská vláda.

Myslím, že mnozí bolševici mají značné obavy z obrovských úkolů, před nimiž se octli. Jedno však nesmírně pomohlo jim i Rusku, a to je jejich komunistické přesvědčení. Když za dob tragického nedostatku počne městské a průmyslové obyvatelstvo upadat, není pro ně - jak to poznali Angličané za ponorkové války - jiné alternativy než úplné zhroucení nebo kolektivní kontrola. V Anglii jsme museli zavést kontrolu a přidělové hospodářství, museli jsme potlačovat lichvu nejprísnějšími zákony. Když tito komunisté přišli v Rusku k moci, chopili se - ve shodě se svými zásadami - nejdříve toho, čeho v tehdejší chaosu a sociálním zmatku bylo nejvíc třeba. V rozporu se všemi ruskými zvyky a tradicemi začali provádět ostrou kontrolu a přidělové hospodářství. Teď mají přidělový systém, jenž je - aspoň na papíře - přes různé námitky obdivuhodný, a je možné, že se i dobře osvědčuje, pokud to povaha a stav ruské výroby a spotřeby dovolují. Je snadné vytýkat chyby a nedostatky, ale méně snadné je ukázat, jak by se v dnešním vypleněném a demoralizovaném Rusku daly tyto chyby odstranit. Situace v Rusku je dnes taková, že i kdybychom předpokládali, že bolševici budou svrženi a na jejich místo přijde kterákoli jiná vláda - nezáleží na tom jaká - i tato vláda by musela pokračovat v přidělovém hospodářství, které organizovali bolševici, musela by potlačovat mlhavé politické pokusy a trestat a střílet keřasy. Za tohoto stavu obležení a hladu jednali bolševici podle svých zásad a udělali to, co by nutně musela udělat kterákoli jiná vláda.

A tváří v tvář obrovským obtížím se snaží vybudovat z trosek nové Rusko. Můžeme nesouhlasit s jejich zásadami a metodami, můžeme prohlašovat jejich plány za utopii a tak dále, můžeme se pošklebovat nebo děsit toho, co dělají, nemůžeme však dost dobře tvrdit, že v přítomné době chybí v Rusku budovatelské úsilí. Jistá část bolševiků je ovšem tvrdošíjná, doktrinářská a nenechá se poučit - jsou to fanatici, kteří věří, že pouhé zničení kapitalismu, zánik peněz a obchodu a odstranění všech sociálních rozdílů samo o sobě přivodí vysněný zlatý věk. Mezi nimi jsou i takoví omezenci, kte-

ří by nejen zakázali vyučovat na školách chemii, kdyby se jim nedostalo ujištění, že je to »proletářská chemie«, ale kteří by chtěli odstranit jako reakcionářské jakékoli dekorativní umění, jehož námětem by nebyla písmena RSFSR (Ruská socialistická federativní sovětská republika). Už jsem vypravoval o tom, že bylo zakázáno studium hebrejštiny, poněvadž je to »reakcionářský jazyk«; když jsem poté byl u Gorkého, byl jsem svědkem jeho nekonečných sporů s extrémními úředníky, kteří nechtěli vidět v literatuře minulosti nic dobrého kromě literatury revoluční. V tomto novém ruském světě jsou však i jiní, mnohem liberálnější lidé, kteří, jakmile se jim dá možnost, budou budovat a patrně budou budovat dobře. z mužů takových tvůrčích schopností chci uvést jako příklad Lenina, který od těch dob, kdy se vrátil z vyhnanství, obdivuhodně vyrostl, a který nedávno ostře kritizoval přehmat extremistů ve vlastní straně; Trockého, který nikdy nebyl extremistou a jenž má veliké organizační schopnosti; Lunačarského³⁴, ministra školství; Rykova³⁵, který je vedoucím úřadu pro národní hospodářství; paní Lilinovou z petrohradského úřadu pro péči o dítě, a Krasina³⁶, vedoucího londýnského obchodního zastupitelství. Jsou to jména, která jsem uvedl jen namátkou; zdaleka to však není úplný seznam skutečných státníků v bolševické vládě. Přestože zažili blokádu, občanskou válku a intervenci, už něčeho dosáhli. Pracují na obnově státu, který je docela bez materiálu, takovým způsobem, že je to pro anglického a amerického čtenáře nepochopitelné, a přitom pracují s nesmírně bezradným aparátem. Dnešní Rusko potřebuje více vyškolených dělníků a dílovedoucích než léků a potravin. Běžná práce ve státních úřadech v Rusku je vykonávána mizerně; zdlouhavost a nepřesnost nelze ani popsat. Vypadá to, jako by všichni pracovali mezi kupami neroztříděných spisů a cigaretových nedopalků. i to je věc, kterou by žádná kontrarevoluce nedokázala změnit. Souvisí to s celou dnešní situací Ruska. Kdyby některý z těch vojenských dobrodruhů, za kterými stojí západní mocnosti, uchvátil nějakou neblahou náhodou v Rusku moc, jeho úspěch by vedle všeobecného zmatku dopomohl jen k nesmírnému pití, zpronevěráám veřejných peněz a také k záplavě vydržovaných milenek. Ať už lze uvést na pohanu bolševických vůdců cokoli, nelze popřít, že většina z nich žije nejen životem lopotné práce, ale i životem puritánským.

Píši o této všeobecné neschopnosti v Rusku poněkud příkřeji, poněvadž byla příčinou, že jsem se nesetkal s Lunačarským. Asi osmdesát hodin svého života jsem procestoval, protelefonoval a pročekal, abych mohl asi půl druhé hodiny hovořit s Leninem a stejně dlouho s Čičerinem³⁷. Za těchto okolností, a protože i lodní spojení z Revalu do Stockholmu bylo jen občasné, býval bych musel zůstat v Rusku o týden déle, kdybych byl chtěl vidět Lunačarského. Celá má návštěva Moskvy byla plna zmatených nepředvídaností. Námořník se stříbrným samovarem, jenž měl na starosti mou cestu, se v Moskvě nevyznal. Dále mi byl přidělen Američan, který neuměl tak dobře rusky, aby mohl bez obtíží telefonicky sjednávat mé schůzky a návštěvy v městě. Ačkoli jsem slyšel, jak Gorkij několik dní předem zařídil meziměstským telefonem vše, abych se setkal s Leninem, přece v Moskvě tvrdili, že nemají o mém příchodu zprávy. a nakonec při návratu do Petrohradu mě posadili do špatného vlaku, kterým trvala jízda dvaadvacet hodin místo čtrnácti. Zdálo by se, že to jsou maličkosti, jež nestojí za zmínku, avšak

uvážíme-li, že se Rusko snažilo, seč bylo, aby mi ukázalo svou pohotovost a přesný pořádek, jsou to maličkosti velmi podstatné. Když jsem ve vlaku poznal, že je to osobní vlak a že rychlík odjel už před třemi hodinami - ve chvíli, kdy jsme se, majíce zavazadla připravena, pomalu procházeli dvoranou hotelu a čekali na někoho, kdo by pro nás přišel - osvítil mě Duch svatý a ústa má se otevřela. Mluvil jsem se svým průvodcem asi tak, jak by mluvili námořníci mezi sebou a řekl jsem mu, co si myslím o ruských způsobech. Naslouchal mým hodně ostrým slovům s nejhlubší úctou. Když jsem se konečně odmlčel, odpověděl slovy, jež jsou rovněž charakteristická pro dnešní pohodlnost ruského myšlení. »Vidíte,« pravil, »blokáda...«

I když jsem neviděl Lunačarského osobně, viděl jsem leccos z toho, co udělal. Základním materiálem vychovatele je lidská bytost a aspoň těch není prozatím v Rusku nedostatek; v tomto ohledu je na tom Lunačarskij lépe než většina jeho kolegů. i když jsem sem přijížděl pln predsudků a se značnou nedůvěrou, musím přiznat, že - uvážíme-li hroznou obtíž - výchovná práce bolševiků na mne učinila velmi dobrý dojem.

Počátek byl špatný. Hned po příjezdu do Petrohradu jsem projevil přání podívat se do nějaké školy a druhého dne své návštěvy jsem byl uveden do školy, jež na mě působila svrchovaně nepříznivým dojmem. Byla velmi dobře vybavena, mnohem lépe než průměrná anglická střední škola, a děti byly čiperné a inteligentní. Přišli jsme však o přestávce a nemohl jsem proto být přítomen vyučování. Chování žáků svědčilo o nepatrné kázni. Usoudil jsem, že mi asi byla ukázána škola zvláště pro mě vybraná a připravená a že to bylo vše, čím se může Petrohrad pochlubit. Zvláštní průvodce, který nás doprovázel, začal pak klást dětem otázky z anglické literatury a ptal se jich, které anglické autory mají nejraději. Jedno jméno zastínilo všechny ostatní. Mé vlastní. Takové postavičky směšně nepatrné, jako Milton, Dickens a Shakespeare, se jen občas objevovaly u nohou tohoto literárního obra. Když byly tázány dále, odříkávaly děti názvy asi půltuctu mých knih. Řekl jsem, že jsem docela spokojen s tím, co jsem viděl a slyšel, a že už nechci nic vidět - co bych si mohl ještě přát? - a opustil jsem školu nutě se k úsměvu a úplně dopálen na své průvodce.

O tři dny později jsem znenadání škrtl svůj ranní program a důrazně žádal, abych byl uveden do jiné školy - kterékoli školy poblíž hotelu. Byl jsem přesvědčen, že mě s předchozí školou podvedli a že teď uvidím školu opravdu velmi špatnou. Místo toho jsem spatřil školu daleko lepší, než byla ta, kterou jsem viděl poprvé. Zařízení a budova byly lepší, i kázeň dětí, a viděl jsem průběh skvělého vyučování. Vyučovaly většinou učitelky - ženy středních let vypadající velmi schopně. Vybral jsem si hodinu základní geometrie, poněvadž diagramy na tabuli mluví řečí všem společnou. Viděl jsem také spoustu dětských výkresů a různých modelů, které byly velmi dobré. Ve škole byla spousta obrazů. Zvláště mě upoutaly krajiny, které byly vhodně vybrány pro vyučování zeměpisu. Bylo tu hodně chemických a fyzikálních přístrojů a bylo vidět, že skutečně slouží svému účelu. Viděl jsem také přípravu jídla pro děti - děti v sovětském Rusku se stravují ve škole - a jídlo bylo znamenité a dobře připravené, daleko lepší než dávky, které jsme viděli podávat dospělým. To všechno bylo daleko uspokojivější. Nakonec jsme několika otázkami přezkoumali obzvláštní oblibu H. G. Wellse u ruské mládeže.

Ani jedno dítě o něm nikdy neslyšelo. Ve školní knihovně nebyla ani jedna jeho kniha. Byl to nejlepší důkaz, že vidím docela normální ruskou školu. Počal jsem nyní chápat, že jsem nebyl do předešlé školy zaveden, jak jsem ve svém dopalu myslil, se zřejmým úmyslem, abych byl klamně poučen o stavu ruského školství, nýbrž že to byl jen nevinný úklad mého literárního přítele, kritika Čukovského³⁸, přátelsky se starajícího o to, abych měl pocit, že jsem v Rusku milován, a přitom zcela zapomínajícího na to, za jak vážnou věc jsem přijel.

Zkoumáním a porovnáváním výsledků svého pozorování s pozorováními jiných návštěvníků Ruska, obzvláště s výsledky Dr. Haden Guesta, jenž také neočekávaně navštívil několik škol v Moskvě, nabyl jsem přesvědčení, že sovětské Rusko, přes obrovské potíže, věnovalo a věnuje školství velkou péči a že přes celkovou svízelnou situaci kvalita i počet škol v městech od dob carského režimu velmi stouply. Rolníci, jako vždy, zůstávají, kromě několika »ukázkových« míst, k těmto věcem neteční. Školy, jež jsem viděl, jsou asi jako naše střední školy. Jsou všem přístupné a činí se pokusy, aby návštěva škol byla povinná. Ovšem Rusko má své zvláštní obtíže. Mnohé školy mají nedostatek učitelů a je nesnadné donutit neochotné děti, aby chodily do školy pravidelně. Mnohé děti chodí raději za školu a obchodují na ulicích. Velkou část pokoutního obchodování v Rusku provádějí skupiny dětí. Lze je přistihnout mnohem nesnadněji než dospělé, a pak, duch ruského komunismu je proti trestání dětí. Ruské dítě, přesto, že je dítětem Severu, překvapivě rychle dospívá.

Všeobecně zavedená společná výchova mládeže až do 15 nebo 16 let měla v zemi tak demoralizované, jako je dnes Rusko, neblahé následky. Upozornil mě na to Bakajev, bývalý předseda petrohradské Mimořádné komise, a jeho kolega Zaluckij, kteří se přišli o této věci poradit s Gorkým. Debatovali o tom přede mnou docela otevřeně a celý rozhovor mi byl postupně překládán. Bolševické úřady sebraly a uveřejnily nejděsivější a nejodpornější ukázky mravního úpadku petrohradské mládeže, jaké jsem kdy viděl. Jak by dopadlo srovnání s anglickými daty, jsou-li nějaká, z těch okresů, které jsou pro mládež tak zhoubné, jako například některé východní části

Londýna, nebo města, jako například Reading, kde žijí nejhůř placené vrstvy obyvatelstva, mi není známo. (O tom se může čtenář dočíst ve zprávě Fabiánské společnosti o prostituci Na šikmých plochách.) Také nevím, jak by se jevila ve srovnání s poměry za bývalé carské vlády. Rovněž nedovedu posoudit, jak dalece jsou tyto jevy v Rusku přirozeným důsledkem bídy a ovzduší přeplněných bytů, hraničícím se zoufalstvím. Není však pochyby, že v ruských městech, zároveň se vzrůstající péčí o vzdělání mládeže a s její zvýšenou duševní činností, vzrůstá u ní i nevázanost, zvláště v pohlavních záležitostech, zatím co dospělí žijí životem bezpříkladně střízlivým a přísně puritánským. Tato mravní choroba mládeže je temnou stránkou ruské výchovy. Myslím, že ji lze posuzovat jako příznak všeobecného společenského úpadku. Ve všech evropských zemích byly útrapy války doprovázeny uvolněním mravů mládeže; není však pochyby, že i revoluce, která vypudila ze škol řadu starých zkušených učitelů a udělala každý mravní předpis předmětem debaty, přispěla v dnešním Rusku dosud nezjištěnou měrou k nejkrajnějšímu nepořádku v těchto věcech.

Hlad, úmrtí, rozvrácené domovy a sociální chaos přiměly bolševické organizátory, aby se začali zabývat otázkou ústavní péče o mládež v ruských městech. Budují školy internátní. Ruské děti ve městech se učí - jako děti anglických horních tříd - v internátních školách. Poblíž druhé školy, kterou jsem navštívil, stály dvě velké budovy, které jsou trvalými domovy hochů nebo dívek. Tady mohou žít, podrobí-li se určité zdravotní a mravní kázni. Tento způsob odpovídá nejen komunistickým zásadám, nýbrž i zvláštním potřebám, jež vyvolala ruská krize. Celá města upadají a stávají se z nich brlohy a bolševická vláda musí hrát úlohu obrovského Dr. Barnarda.

Prohlédli jsme si organizaci přijímacího střediska, do kterého rodiče přivádějí své děti, když je nemohou za nynějších hrozných podmínek uživit, udržet v čistotě a ochránit před špatným vlivem ulice. Středisko je ve starém Hotelu de l'Europe, který byl za starého režimu svědkem četných skvělých hostin. Na střeše hotelu je pořád ještě letní zahrada, kde hrával smyčcový kvartet, a na schodišti jsme šli kolem okna s matovým sklem a se zlatým nápisem *Coiffeur des Dames*.

Štíhlé, pozlacené ruce nám ukazovaly směr k »Restaurantu«, jenž však už dávno zmizel z petrohradského chmurného jeviště událostí. Přicházejí sem teď děti. Nejdříve projdou zvláštním karanténním oddělením pro nakažlivé nemoci a pro tělesnou čistotu - devět desetin nově příchozích je plno hmyzu - a pak jdou do jiného oddělení - do mravní karantény, kde jsou nějaký čas pozorovány, nemají-li špatné vlastnosti nebo nežádoucí sklony. z tohoto oddělení musí být některé vyloučeny a poslány do zvláštních škol pro mravně zpustlé. Ostatní jsou ponechány v ústavní péči a poté rozdělovány dále do internátů.

To už je ovšem úplný »rozvrat rodiny« a bolševici zatahují své sítě široko a loví děti nejrozmanitějšího původu. Rodičům je dovoleno navštěvovat děti ve dne, ale mají jen malý nebo vůbec žádný vliv na jejich výchovu, odívání atd. Navštívili jsme děti různých stupňů tohoto výchovného střediska a zdály se nám docela zdravé, šťastné a spokojené. Však se o ně také starají výborní lidé. Mnoho mužů a žen, politicky podezřelých, nebo zřejmě nespokojených s nynějšími politickými poměry, přesto však toužících po tom, aby mohli sloužit Rusku, nalezlo v těchto útulcích zaměstnání, jež mohou vykonávat s dobrým srdcem a svědomím. Můj tlumočník a paní, která nás po útulku prováděla, často obědvávali a večeřeli v Hotelu de l'Europe za dnů jeho slávy a dobře se znali. Tato paní byla teď oděna jednoduše, měla krátce přistřižené vlasy a chovala se velice vážně. Její manžel byl bělogvardějec a přidal se k Polákům. Její dvě děti byly také v tomto útulku, ve kterém se s mateřskou péčí starala o několik tuctů malých bytostí. Bylo zřejmé, že je velmi hrdá na svou organizační práci a řekla nám, že v tomto městě nedostatku, před jehož branami stojí neustále hlad, nalezla nový život, daleko zajímavější a spokojenější, než jaký kdy byl za starých časů.

Nemám dosti místa, abych vylíčil i ostatní výchovná zařízení, která jsme v Rusku poznali. Také jen docela málo slov mohu věnovat Domu odpočinku pro dělníky na Kamenném ostrově. Na první pohled se mi zdál velmi pěkný a kuriózní. Sem posílají dělníky, aby tu žili dva tři týdny v pohodlí a klidu. Je to velmi pěkné venkovské sídlo s velkými zahradami, oranžérii a se všemi příslušnými budovami. Jídla jsou podává-

na na bíle prostřených stolech plných květin a dělník se musí tomuto vkusnému prostředí přizpůsobit. Je to část jeho výchovy. Když se stane, že se někdo zapomene a po hlučném odkašlání plivne podle starého dobrého prostonárodního zvyku na podlahu, zřízenec, jak mi bylo řečeno, nakreslí prý křídou kruh kolem znečištěného místa a uloží mu, aby pošpiněné parkety vyčistil. Alej, vedoucí k tomuto domu, je ozdobena ve futuristickém slohu; u vrat stojí obrovská socha dělníka, opírajícího se o kladivo. Je zhotovena ze sádry, kterou získali z chirurgických zásob petrohradských nemocnic... Ale, konec konců, myšlenka vychovávat dělníky tím, že se jim poskytne kulturní prostředí, je sama o sobě dobrá...

Je velmi obtížné, abych plně zhodnotil mnohé z těchto snah bolševiků. Pokračují ve své tvůrčí a výchovné práci, ve které se vznešené prolíná se směšným; jsou to však ostrůvky pokojného díla, a myslím i naděje, uprostřed nesmírné tragédie strašlivé bídy a všeobecného rozkladu. Kdo dovede odhadnout sílu a perspektivy jejich boje se systémem, který se už potápí? Kdo může tušit, jaký rozmach a vzrůst očekává Rusko, podaří-li se mu zotavit se z občanských válek a intervencí, z hladu a bídy? Když jsem kráčet do Kremlu, abych se sešel s Leninem, nesmírně jsem toužil pohovořit si o tomto nově budovaném Rusku, o Rusku budoucnosti. o tomto rozhovoru vám budu vyprávět v závěrečné kapitole.

V. PETROHRADSKÝ SOVĚT

Ve čtvrtek 7. října jsme se zúčastnili schůze petrohradského sovětu. Bylo nám řečeno, že uvidíme docela jiný zákonodárny sbor, než je britská poslanecká sněmovna, a skutečně tomu tak bylo. Petrohradský sovět, jako téměř všechna ostatní zařízení v sovětském Rusku, nás překvapil svou mimořádnou nepromyšleností a improvizovaností. Těžko si lze představit, že by mohl být organizován neúčelněji pro tak rozsáhlé funkce, jež má vykonávat, a pro tak odpovědné úkoly, jež má plnit.

Schůze se konala ve staré zahradě Tauridského paláce, jenž kdysi patřil Potěmkinovi, oblíbenci Kateřiny II. Za carského režimu tu zasedala carská дума. Byl jsem zde roku 1914 a přihlížel jsem zdoluhavému průběhu schůze. Přišel jsem tehdy s Mauricem Baringem a s jedním z Beckendorfů na galerii návštěvníků, jež se táhla po třech stranách dvorany. Sněmovna mohla pojmout asi tisíc lidí, ale byla z větší části prázdná. Předseda se zvonkem seděl nad řečnicí a za ním byla řada stenografek. Už se nepamatuji, co se tehdy projednávalo; jistě to nebylo nic vzrušujícího. Vzpomínám si, že Baring upozorňoval na velké procento duchovních, zvolených do třetí dumy; jejich plnovousy a bílé sutany dodávaly tomuto slabě navštívenému shromáždění zvláštního rázu.

Dnes, při své druhé návštěvě, jsme už nebyli lhostejnými diváky, nýbrž skutečnými účastníky schůze; vešli jsme do sněmovny, kde za předsednickým stolem, na jakém si pódiu, jsou místa členů vlády, oficiálních návštěvníků a podobně. Předsednické křeslo, řečnice a místa pro stenografky zůstala, ale místo v ovzduší unuděného parlamentu octli jsme se v mačkanici a hluku rušného tábora lidí. Za předsednickým křeslem bylo, řekl bych, asi dvě stě lidí, stěsnaných v půlkruhu na lavicích; soudruhů v námořnických uniformách a v oděvech střední a dělnické třídy, hodně žen s inteligentním výrazem v tváři, několik Asiátů a několik návštěvníků, které jsem nedovedl nikam zařadit - a dvorana za předsednickým křeslem byla přecpána lidmi, kteří zaplnili nejen sedadla, nýbrž i uličky mezi nimi a prostory pod galeriemi. Dole mohlo být dva až tři tisíce lidí, mužů i žen. Byli to vesměs členové petrohradského sovětu, který je jakýmsi sjezdem všech sovětů, z nichž se skládá. Galerie pro hosty byly také přeplněny.

Nad řečníštěm, zády k nám, seděl Zinověv, jeho pravá ruka Zorin a předseda. Debatovalo se o návrhu na uzavření míru s Polskem. Nálada byla plná nevole, pocitu porážky a nesouhlasu s polskými podmínkami. Brzy po našem příchodu pronesl Zinověv dlouhou, a pokud jsem mohl posoudit, velmi účinnou řeč, kterou připravoval toto velké shromáždění na ruskou kapitulaci. Polské požadavky jsou urážlivé, ale v současné době musí Rusko ustoupit. Po něm promluvil starší muž, který prudce zaútočil na bezbožnost lidu a ruské vlády. Rusko trpí za své hříchy a dokud nebude činit pokání a nevrátí se k náboženství, bude je stále stíhat jedna pohroma za druhou. Přítomní neměli podobné názory, ale řečníkovi bylo dovoleno říci co chtěl, aniž byl přerušován. Poté bylo zdvižením ruky hlasováno pro uzavření míru s Polskem. a pak došla řada na mne. Shromáždění bylo oznámeno, že jsem přijel z Anglie, abych se podíval na bolševický režim. Dostalo se mi nesmírné chvály; byl jsem však napomínán, abych soudil tento režim spravedlivě a abych se nesnažil vyrovnat se těm nedávným návštěvníkům (byli to pánové Snowden, Guest a Bertrand Russell), kteří využili pohostinství republiky a potom odjeli a podávali o ní nepříznivé zprávy. Zůstal jsem chladným k tomuto napomenutí; přišel jsem do Ruska, abych pronesl soud o bolševické vládě, nikoli abych ji chválil. Musel jsem vystoupit na řečníště a oslovit tento velký zástup lidí. Věděl jsem, že toto řečníště se už stalo neblahým místem jednomu nebo dvěma návštěvníkům, kteří tu byli přede mnou a kterým potom bylo velmi zatěžko vysvětlit to, co překladatelé rozeslali do světa bezdrátovou telegrafií. Naštěstí jsem měl jakousi předtuchu toho, co mělo přijít. Abych zabránil jakémukoli nedorozumění, napsal jsem si krátkou řeč anglicky a dal jsem ji pozorně přeložit do ruštiny. Na začátku jsem jasně prohlásil, že nejsem ani marxista ani komunista, nýbrž kolektivist a že by Rusové neměli ve svém neštěstí očekávat mír a pomoc od sociální revoluce na Západě, nýbrž od liberálních názorů umírněných mas západních lidí. Prohlásil jsem, že lid západních států je rozhodnut poskytnout Rusku mír, aby se mohlo vyvíjet podle svého vlastního programu. Jejich program vývoje se však velmi liší od ruského. Skončiv, podal jsem překlad své řeči tlumočníku Zorinovi, což mu nejen usnadnilo jeho úkol, ale vyloučilo jakoukoli možnost pozdějšího nedorozumění. Moje řeč byla uveřejněna v Pravdě nezkráceně a přesně.

Potom byl projednáván Zorinův návrh, aby Zinověv odjel do Berlína a zúčastnil se tam sjezdu nezávislých socialistů. Zorin mluví vtipně a s humorem a přivedl své posluchače do výborné nálady. Jeho návrh byl schválen aklamací, načež následovala zpráva a diskuse o pěstování zeleniny v okolí Petrohradu. Byla to praktická otázka, jež vyvolala značný rozruch. Řečníci vstávali ze svých míst, pronášeli několikaminutové připomínky a zase usedali. Došlo k výkřikům a přerušování. Diskuse se podobala mnohem víc velkému dělnickému táboru lidu v Queen's Hallu než tomu, co si západní Evropan představuje jako jednání zákonodárského sboru.

Po skončeném jednání došlo k něčemu ještě podivnějšímu. Za předsednickým křeslem bylo spuštěno bílé plátno a my, kteří jsme seděli za řečníštěm, hrnuli jsme se dolů do přeplněné sněmovny, usedající, kde se dalo. V tom okamžiku se objevil na galerii vlevo orchestr. Pak byl předveden pětidílný film o sjezdu v Baku, o kterém jsem se už zmínil. Obrázky byly sledovány se zájmem, avšak bez bouřlivého potlesku. Nakonec kapela za-

hrála Internacionálu a obecenstvo - promiňte, petrohradský sovět - se rozcházel zpívá-
je tuto lidovou píseň. Byl to opravdu tábor lidu, neschopný jakékoli zákonodárné čin-
nosti, schopný nanejvýš schválit nebo neschválit politiku vlády. Ve srovnání s britským
parlamentem má petrohradský sovět asi takovou organizaci, strukturu a schopnost prá-
ce, jakou může mít velký pytel nejrůznějších koleček vedle starodávných a nepřesných,
ale přece jen stále ještě jdoucích hodin.

VI. KREMELSKÝ SNÍLEK

Hlavním cílem mé cesty z Petrohradu do Moskvy bylo vidět Lenina a mluvit s ním. Byl jsem velmi zvědav na setkání s ním a byl jsem připraven být proti němu nepřátelsky zaujat. Setkal jsem se však s osobností docela jinou, než jakou jsem si představoval.

Lenin není spisovatel; jeho uveřejněné práce o něm nic neříkají. Malé brožurky a letáky, psané příkrými slovy a vydávané jeho jménem v Moskvě, plné nepochopení pro psychologii západního dělnictva a tvrdošíjně obhajující nesmyslné tvrzení, že v Rusku došlo k předpovídané marxistické revoluci, stěží odhalují něco ze skutečného Leninova smýšlení, jak jsem jej já poznal. Tu a tam v nich probleskne duchaplnost, ale většinou nejsou tyto publikace ničím jiným než opakováním ustálených myšlenek a frází doktrinářského marxismu. Snad je to nutné. Možná, že to je jediná řeč, které komunismus rozumí; zavést nový způsob mluvení by působilo rušivě a demoralizovalo by. Levý komunismus je dnes páteří Ruska; bohužel, je to páteř bez ohebných kloubů, páteř, kterou lze ohnout jen s nejkrajnější námahou a která musí být ohýbána pochlebováním a ohleduplným zacházením.

Moskva mi v jasném říjnovém slunečním světle, v záplavě poletujícího žlutého listí připadala uvolněnější a živější než Petrohrad. Je tu mnohem více lidí na ulicích, čilejší obchod a poměrně mnoho »izvoščiků«. Trhy jsou otevřeny. Ulice a domy nejsou vcelku tolik zničeny. Jsou tu ovšem četné stopy krutých pouličních bojů z počátku roku 1918. Jedna z kopulí nevkusné katedrály svatého Vasilu zrovna před branou do Kremlu byla roztržena granátem a čeká dosud na opravu. Viděli jsme, že tramvaje nevozí cestující - slouží k dopravě potravin a paliva. Petrohrad může tvrdit, že je na tom v tomto ohledu lépe než Moskva.

Deset tisíc křížů moskevských kostelů se stále ještě třpytí v odpoledním slunci. Na jedné vížce Kremlu, která je odevšad vidět, carští orlové rozpínají dosud svá křídla; bolševická vláda byla příliš zaměstnána nebo příliš lhostejná, než aby je dala strhnout. Chrámy jsou otevřeny, líbání ikon jen kvete a žebráci u chrámových dveří stále ještě prosí o almužnu. V proslulé zázračné kapli Tverské Matky boží před branou Spasitelo-

vou bylo obzvlášť živo. Mnoho venkovských žen, které se nemohly dostat do malé kaple, líbalo kameny venku.

Právě naproti, na štítě v průčelí domu, je dnes proslulý nápis »Náboženství je opium lidu«, umístěný tam jednou z moskevských revolučních správ na začátku revoluce. Účinek tohoto nápisu je značně tlumen tím, že lid v Rusku neumí číst.

O tomto nápisu jsem měl krátký, ale zábavný rozhovor s panem Vanderlipem, americkým finančníkem, jenž bydlil ve stejném hotelu jako my. Vanderlip by si byl přál, aby nápis byl odstraněn. Byl jsem pro zachování nápisu jako historické zajímavosti, poněvadž mám za to, že náboženská snášenlivost se má vztahovat i na bezvěrce. Vanderlip však byl příliš zaujatý, než aby pochopil mé stanovisko.

Moskevský hotel, ve kterém jsme bydlili s panem Vanderlipem a dobrodružným anglickým umělcem, kterému se podařilo dostat se do Moskvy, aby zhotovil poprsí Lenina a Trockého, byl velký, bohatě zařízený dům na Sofijském nábřeží (čís. 17), hledící přímo na mohutnou zeď Kremlu a na všechny kopule a věže tohoto vnitřního carského města. Cítili jsme se tady méně volní a mnohem více odříznutí od světa než v Petrohradě. u vrat tu stály strážce, aby nás chránily před nezvanými návštěvami, kdežto v Petrohradě mohly ke mně chodit různé soukromé osoby a hovořit se mnou, což také dělaly. Vanderlip zde bydlil, jak jsem vyrozuměl, již několik týdnů a měl v úmyslu zůstat ještě několik dalších týdnů. Neměl ani komorníka, ani sekretáře, ani tlumočníka. Nemluvil se mnou o svých záležitostech, jen jednou nebo dvakrát dost opatrně poznamenal, že je to čistě finanční a obchodní záležitost, a ne politická. Bylo mi řečeno, že odevzdal Leninovi pověřující listiny od senátora Hardinga, ale nejsem zvědavý a neučinil jsem proto ani jediný pokus, abych se přesvědčil o pravdivosti této zprávy nebo se snažil slídit po Vanderlipových záležitostech. Ani jsem se nezeptal, jak je možno provádět v komunistickém státě obchodní nebo finanční operace s někým jiným než s vládou, ani jak je možné vyjednávat s vládou na výhradně nepolitickém základě. Přiznávám, že to byly záhady, na něž můj rozum nestačil. Přesto jsme jedli, kouřili, popíjeli kávu a rozmlouvali v naprosté shodě. Ač jsme se ani slovem nezmínili o Vanderlipově »misi«, přece jako by byla zlověstnou, všudypřítomnou skutečností.

Opatření, která bylo třeba učinit k mému setkání s Leninem, byla zdlouhavá a zneklidňující, ale konečně jsem byl na cestě do Kremlu, doprovázen panem Rotštejnem³⁹, který byl kdysi známou figurkou v londýnských komunistických kruzích, a americkým soudruhem s velkým fotografickým aparátem, který byl také, jak jsem vyrozuměl, úředníkem ruského ministerstva zahraničí.

Kreml, jak se pamatuji, byl roku 1914 volně přístupný, právě tak jako zámek Windsorský, malému proudu poutníků a turistů, kteří ve skupinách a dvojicích jím procházeli. Teď však je uzavřený a těžce přístupný. Než jsme mohli projít jen vnější branou, měli jsme už potíže s pasy a s povolením. a dříve než nám byla udělena audience, byli jsme »profiltrováni« a prozkoumání úředníky a strážemi v pěti nebo šesti pokojích. Snad je to nutné pro osobní bezpečnost Leninovu, ale připravuje ho to o osobní styk s Ruskem, a což je snad ještě závažnější - má-li být diktatura účinnou - připravuje i Rusko o přímý

styk s Leninem. Je-li třeba »filtrvat« věci jdoucí nahoru k Leninovi, je nutno je »filtrvat«, i když jdou dolů, a cestou mohou na nich nastat velmi povážlivé změny.

Konečně jsme se dostali k Leninovi. Zastihli jsme tohoto muže malé postavy u velkého psacího stolu v jasně osvětleném pokoji, s vyhlídkou na palácový dvůr. Zdálo se mi, že na jeho stole je nepořádek. Posadil jsem se na židli k rohu jeho psacího stolu, a tento malý muž, který seděl na okraji židle a sotva se nohama dotýkal země, obrátil se ke mně a dal se se mnou do hovoru, ruce máje opřeny o stůl a kupu papírů. Mluvil bezvadně anglicky, ale myslím, že - bylo to charakteristické pro dnešní poměry v Rusku - pan Rotštejn bedlivě sledoval rozmluvu a občas něco poznamenal nebo doplnil. Zatím se Američan zaměstnával svou kamerou a nenápadně, ale vytrvale fotografoval. Rozmluva však byla příliš zajímavá, než aby nás to nějak rušilo. Brzy jsme zapomněli na cvakání spouště aparátu a na hluk kolem nás.

Očekával jsem, že budu muset zápolit s doktrinářským marxistou. s nikým takovým jsem se nesetkal. Bylo mi řečeno, že Lenin poučuje lidi; rozhodně to při této příležitosti nedělal. Mnoho se vyprávělo o jeho smíchu, který prý je zpočátku příjemný, ale potom se stává cynickým. Neslyšel jsem ho tak se smát. Jeho čelo mi někoho připomínalo, nemohl jsem si vzpomenout koho, až jsem onehdy večer spatřil Arthura Balfoura⁴⁰, sedícího a hovořícího v ztlumeném světle. Má stejně klenutou, trochu asymetrickou lebku. Lenin má příjemnou, rychle se měnící snědou tvář s živým úsměvem a má ve zvyku (patrně nějaká vada zraku) přimhuřovat jedno oko, kdykoli se odmlčí. Nepodobá se příliš fotografiím, jež jste viděli, poněvadž je z těch lidí, u kterých změna výrazu je důležitější než jejich rysy. Při hovoru gestikuloval jen docela málo rukama nad hromadou papírů a mluvil rychle, velmi přiléhavě o svém předmětu, bez pózy nebo předstírání a výhrad, tak jak mluví dobrý typ vědce.

Naši rozmluvu prolínaly a stmelovaly dva - jak bych to nazval - motivy. Jeden jsem mu nadhodil: »Co myslíte, že uděláte z Ruska? Jaký stát se pokoušíte vytvořit?« Druhý dal Lenin mně: »Proč nezačíná v Anglii sociální revoluce? Proč nepracujete pro sociální revoluci? Proč neničíte kapitalismus a nezřizujete komunistický stát?« Tyto motivy se proplétaly, narážely na sebe, navzájem se vyjasňovaly. Druhý motiv nás přivedl zpět k prvnímu: »Co však uděláte ze sociální revoluce? Přivedete ji ke zdárnému konci?« a odtud jsme se nakonec vrátili k oběma předešlým: »Aby byla přivedena k zdárnému konci, musí se západní svět připojit. Proč se nepřipojuje?«

V dobách před rokem 1918 celý marxistický svět viděl v sociální revoluci konečný cíl. Dělníci světa se měli spojit, svrhnout kapitalismus a být navěky šťastni. Roku 1918 nabyli komunisté, k svému překvapení, vlády nad Ruskem a měli vytvořit svou tisíciletou říši. Měli zdánlivou omluvu pro to, že se vytvoření nového a lepšího společenského řádu zdrželo, totiž že dále trvaly válečné poměry, blokáda a tak dále; přesto však je zřejmé, že si už začínají uvědomovat hroznou nepřipravenost, jež je vlastní marxistickému způsobu myšlení. Je spousta případů - už jsem na jeden nebo dva ukázal - kdy si nevědí rady. Obyčejný komunista však pozbude prostě rozvahy, odvážíte-li se pochybovat, zda se všechno za nového režimu děje zrovna nejlépe a nejrozumněji. Připomíná nedůtklivou hospodyni, která chce, abyste uznali, že je všechno v pořádku, i když

vše svědčí o opaku. Podobá se některé z těch zapomenutých sufražetek⁴¹, které slibovaly ráj na zemi, jakmile se zbavíme krutovlády zákonů, »jež udělali muži«. Lenin, z jehož upřímnosti se někdy i jeho stoupencům zatajuje dech, se naopak nedávno zřekl klamné víry, že ruská revoluce je něčím jiným než pouhým začátkem věku, který bude nekonečným experimentováním. »Ti, jimž připadla ohromná úloha přemoci kapitalismus,« napsal nedávno, »musí se připravit na to, že budou zkoušet jednu metodu za druhou, až naleznou tu, která bude nejlépe odpovídat jejich záměrům.«

Počali jsme svou rozmluvu debatou o budoucnosti velkoměst za komunismu. Přál jsem si poznat, co Lenin soudí o odumírání měst v Rusku. Zpustošený Petrohrad mě přivedl na myšlenku, kterou jsem si předtím nikdy neuvědomil, že totiž podobu města i jeho uspořádání určují obchody a tržiště a že, jsou-li odstraněny, devět desetin budov v obyčejném městě pozbuďe buď přímo nebo nepřímo všeho významu a účelu. »Města budou mnohem menší,« připouštěl. »Budou jiná. Ano, docela jiná.« To však předpokládá, poznamenal jsem, obrovskou práci. To znamená odstranit dnešní města a vybudovat nová. z petrohradských kostelů a velkých budov se stane co nevidět totéž co z kostelů a velkých budov Velikého Novgorodu a z chrámů v Pestumu. Většina měst se rozpadne. Lenin docela radostně souhlasil. Myslím, že mu bylo teplo u srdce, když slyšel někoho, kdo si uvědomoval nezbytné důsledky kolektivismu, jež ani mnozí z jeho stoupenců nedovedou pochopit. Rusko je třeba přestavět od základu, je třeba, aby se stalo něčím novým...

A průmysl - musí být přestavěn také od základu?

Uvědomil jsem si už, oč v Rusku jde? o elektrifikaci Ruska?

Lenin, který má rád dobré ortodoxní marxisty a odsuzuje všechny »utopisty«, podlehl nakonec utopii, utopii elektrifikace. Věnuje všechen svůj vliv projektu velkých elektráren v Rusku, které by dávaly světlo a pohon celým provinciím i průmyslu. Řekl, že dva okresy už byly na zkoušku elektrifikovány. Může si člověk představit odvážnější projekt v širé zemi lesů a negramotných mužiků, bez vodní síly a bez technické zručnosti, v zemi s obchodem a průmyslem, který je v posledním tažení? Projekty takové elektrifikace provádějí v Nizozemsku, diskutuje se o nich v Anglii a lze věřit, že v těchto hustě obydlených a průmyslově vysoce vyvinutých centrech se jim bude dařit a že budou hospodářsky i jinak prospěšné. Člověk si však i při velmi bujně fantazii nedovede představit, že by se tyto projekty mohly uskutečnit v Rusku. V tomto zamlženém křišťálu Ruska nedovedu spatřit nic podobného, ale tento malý muž v Kremlu to dovede; už vidí, jak nová elektrická doprava nahradí zpustošené železnice, vidí nové silnice rozbíhající se po celé zemi, vidí, jak vzrůstá nová, šťastnější komunistická průmyslová mocnost. Když jsem s ním mluvil, div mne nepřesvědčil, abych věřil v jeho vidinu.

»A tohle chcete provádět s mužiky, tak pevně spjatými s půdou?«

Avšak nejen města je prý nutno přestavět; každý zemědělský mezník musí zmizet.

»Už dnes,« pravil Lenin, »není veškerá zemědělská produkce v Rusku produkcí rolníkovou. Někde už máme zemědělskou výrobu ve velkém. Vláda tam, kde jsou podmínky příznivé, nechává správu velkostatků dělníkům místo rolníkům. To se může rozší-

řit; nejdříve na jedinou provincii, pak na další atd. Rolníci v jiných provinciích, sobečtí a negramotní, nebudou tušit, oč jde, až na ně dojde řada...«

Bude nesnadné zvítězit nad ruským rolníkem vcelku; ale zvítězit nad ním jednotlivě není naprosto nesnadné. Při zmínce o rolníkovi se Lenin ke mně naklonil; stál se důvěrným. Jako kdyby to rolník přece jen mohl zaslechnout.

Nejsou to jen materiální podmínky lidské společnosti, které musíte předělat, namítal jsem, nýbrž i celá psychologie lidu. Ruský člověk je svou povahou a tradicí obchodník a individualista; musí být celý přetaven, má-li být dosaženo tohoto nového světa. Lenin se mě otázel, co jsem viděl z výchovné práce, která teď probíhá. Pochválil jsem něco z toho, co jsem viděl. Přikývl a radostně se usmál. Měl neomezenou důvěru ve své dílo.

»Tohle však jsou pouhé náčrtky a počátky,« řekl jsem.

»Vraťte se za deset let a uvidíte, co jsme udělali,« odpověděl.

Na Leninovi jsem poznal, že komunismus může, nehledě na Marxe, být nesmírně tvořivý. Po únavných fanaticích třídního boje, s kterými jsem se setkával mezi komunisty, po lidech s jalovými frázemi, po četných zkušenostech s vycvičenou i prázdnou domýšlivostí obyčejných vyznavačů marxismu byl pro mne tento úžasný malý muž, nepokrytě přiznávající obrovitost a složitost komunistického projektu a tak upřímně soustřeďující všechny své síly na jeho uskutečnění, skutečným osvěžením. Lenin má aspoň vidinu světa změněného a znovu vybudovaného podle plánu.

Lenin se mne vyptával na mé další dojmy z Ruska. Řekl jsem mu, že podle mého názoru komunismus postupoval v mnoha směrech, obzvláště v petrohradské komuně, příliš rychlým tempem, drsně, a ničil dříve, než byl schopen znovu vybudovat; zrušil obchodování dříve, než byl s to zavést příděly; družstevní organizaci rozdrtil, místo aby si ji přizpůsobil a využil ji, a tak dále. To nás přivedlo k zásadním rozporům, k rozporům mezi evolučním kolektivismem a marxismem, k otázce, je-li nezbytné nadobro zvrátit jeden hospodářský systém dříve, než může začít nový. Věřím, že velikou a vytrvalou výchovnou akcí lze dnešní kapitalistickou soustavu zušlechtit a přeměnit ve světovou soustavu kolektivistickou; Lenin naproti tomu ulpěl před lety na marxistických dogmatech o nevyhnutelnosti třídního boje, o pádu kapitalistického řádu jakožto předejře k přestavbě, proletářské diktatuře, a tak dále. Proto namítal, že proti chamtivosti, rozmařilosti a nepoučitelnosti moderního kapitalismu není léku a dokud nebude zničen, bude bez ustání vykořisťovat lidstvo, hloupě a bez cíle, že se kapitalismus bude vždy bránit a bojovat proti tomu, aby přírodního bohatství bylo využito k všeobecnému blahu, a že bude vždy nevyhnutelně vyvolávat války, protože boj o zisk je jeho podstatou.

Přiznávám se, že to byl velmi těžký spor. Lenin náhle vzal novou knihu Chiozza Monaye Triumf nacionalizace, kterou jistě četl velmi pozorně. »Vidíte, že ihned, jakmile máte dobře se osvědčující kolektivistickou organizaci pro kterýkoli veřejný účel, kapitalisté vám ji znovu zničí. Rozbili vaše státní loděnice; nedovolí, abyste těžili své uhlí úsporně.« Poklepal na knihu: »Tady to všechno je.«

A proti mé námitce, že války byly vyvolány nacionálním imperialismem a nikoli kapitalistickou organizací lidské společnosti, Lenin náhle zvolal: »Co si však myslíte o novém republikánském imperialismu, jenž k nám přichází z Ameriky?«

Tady pan Rotštejn zasáhl do rozmluvy a rusky upozornil, že Lenin se uchýlil od věci. Nedbaje Rotštejnovy poznámky doporučující diplomatickou rezervovanost, Lenin pokračoval ve svém výkladu o projektech, jimiž se aspoň jeden z Američanů snažil oslnit představivost Moskvy. Měla to být hospodářská pomoc Rusku a uznání bolševické vlády. Měl to být obranný spolek proti japonské agresi na Sibiři. Měla to být americká námořní základna na asijském pobřeží a dlouhodobé pronájmy - na šedesát či padesát let - přírodních zdrojů na Kamčatce a možná i jiných velkých oblastí v ruské Asii. Nuže, pomyslel jsem si, že by to vedlo k míru? Bylo by to něco jiného než počátek nového světového zápasu? Jak by se tohle líbilo britským imperialistům?

Kapitalismus, trval na svém Lenin, vždycky konkuruje a bojuje. Je protikladem kolektivní činnosti. Nemůže se vyvinout v sociální ani ve světovou jednotu.

Měla by však přijít nějaká průmyslová mocnost a Rusku pomoci, poznamenal jsem. Bez takové pomoci se Rusko dnes nemůže obrodit...

Hovořili jsme o tolika různých věcech, ale nedošli jsme k žádnému závěru. Rozešli jsme se přátelsky a já jsem byl se svým průvodcem »filtrován« z Kremle - bariéra za bariérou - stejným způsobem, jakým jsme byli »filtrováni« dovnitř.

»Lenin je obdivuhodný,« řekl pan Rotštejn, »Byla to však indiskrétnost -«

Nebylo mi do hovoru, když jsme se vraceli pod ozářenými stromy, které rostou ve starém kremelském příkopu, do našeho hotelu. Chtělo se mi přemýšlet ještě o Leninovi, pokud jsem ho měl v živé paměti, a netoužil jsem po výkladech svého společníka. Pan Rotštejn však mluvil bez ustání.

Stále ještě na mne naléhal, abych se nezmiňoval Vanderlipovi o onom zhruba načrtnutém rusko — americkém výhledovém plánu, i když jsem ho už dávno ujistil, že si příliš vážím tajemství Vanderlipova, než abych se ho chtěl dotknout jediným neprozřetelným slovem.

A pak jsme se vrátili do č. 17 na Sofijském nábřeží a poobědvali jsme s Vanderlipem a mladým sochařem z Londýna. Obsluhoval nás starý sloužící domu, který smutně sledoval naši hubenou hostinu a vzpomínal slavné minulosti, kdy tu byl Caruso a kdy zpíval v síni nahoře všem, kdo tvořili vybranou moskevskou společnost. Vanderlip navrhoval odpolední prohlídku velkého trhu a potom návštěvu baletu, ale můj syn i já jsme už byli rozhodnutí, že večer odjedeme do Petrohradu, abychom se dostali včas do Revalu na parník odjíždějící do Stockholmu.

VII. ZÁVĚR

V předchozích kapitolách jsem prostými slovy vylíčil své osobní dojmy z Ruska, chtěje, aby čtenář měl stále na mysli krátkost našeho zájezdu a vše to, co mne omezovalo. Ted v závěru, bude-li mít čtenář se mnou trpělivost, chtěl bych několika slovy méně subjektivně a velmi jasně vyložit mu své zásadní názory na situaci v Rusku. Jsem o nich hluboce přesvědčen a týkají se nejen Ruska, ale celé budoucnosti naší civilizace. Je to názor jen osobní, ale protože jsem o něm hluboce přesvědčen, pronáším jej nepokrytě, beze všeho zmírňování.

Především je třeba konstatovat, že Rusko, které představovalo moderní civilizaci západního typu, méně disciplinovanou a nejvíc zchátralou ze všech velmocí, je teď moderní civilizací in extremis⁴². Bezprostřední příčinou zhroucení Ruska byla moderní válka, která vedla k fyzickému vyčerpání. Pouze tak mohli bolševici nabýt moci. Ještě nikdy nedošlo k takové katastrofě, jaká postihla Rusko. Bude-li to pokračovat ještě rok nebo déle, zhroucení bude úplné. z Ruska nezůstane nic než země mužiků; města budou opuštěná a v troskách, železnice budou rezavět, protože nebudou v provozu. Se zánikem železnic zmizí poslední stopy každé ústřední vlády. Rolníci jsou naprosto negramotní a jako celek tupí, schopní vzepřít se proti zasahování, ale neschopní myslet dopředu a organizovat se. Stanou se bažinou lidstva, rozdíráni různostmi názorů, drobnými občanskými válkami a politickou špínou, hladem, který bude zuřit, kdykoli bude špatná úroda, a budou pařeništěm epidemie pro ostatní Evropu. Případnou Asii.

Zhroucení civilizace v Rusku a návrat k mužickému barbarství znamená, že Evropa bude po mnoho let odříznuta od nerostného bohatství Ruska a od jakéhokoli dovozu surovin z této oblasti, od jejího obilí, lnu apod. a neví se, zda západní Evropa může žít bez těchto zásob. Přestanou-li se z Ruska dovážet, bude to určitě znamenat všeobecné ochuzení západní Evropy.

Jediná vláda, která může zabránit takovému konečnému zhroucení Ruska, je dnešní bolševická vláda, poskytne-li jí Amerika a západní mocnosti podporu. Jiná vláda než tato není možná. Má ovšem mnoho odpůrců - dobrodruhů apod. - připravených po-

kusit se pomocí evropských států svrhnout bolševickou vládu, avšak ti nemají naprosto žádný společný cíl ani mravní jednotu, aby dokázali bolševickou vládu nahradit. a kromě toho na novou revoluci v Rusku není už čas. Další rok občanské války by znamenal, že Rusko se nevyhnutelně vyřadí z civilizace. Musíme se proto smířit s bolševickou vládou, ať se nám to líbí nebo ne.

Bolševická vláda je krajně nezkušená a neobratná; má za sebou období násilí a ukruťtenství; vcelku však je poctivá. Je v ní několik osobností, které mají opravdovou tvůrčí představivost a sílu, které, kdyby se jim dala příležitost a kdyby se jim pomohlo, by mohly docílit velkých výsledků. Zdá se, že se bolševická vláda snaží postupovat dle svého přesvědčení, které většina jejich stoupenců dosud zastává s téměř náboženským zánícením. Kdyby jí byla poskytnuta velkorysá pomoc, snad by se jí podařilo vytvořit v Rusku nový společenský řád civilizovaného typu, s nímž by mohl ostatní svět jednat. Pravděpodobně by to byl umírněný komunismus, který by v rozsáhlém měřítku řídil dopravu, průmysl a (později) i zemědělství.

Máme-li my, západní lidé, poskytnout účinnou pomoc lidem v Rusku, je nutno, abychom pochopili a respektovali prohlášení a zásady bolševiků. Západní vlády až dosud tato prohlášení a zásady nehorázně ignorovaly. Bolševická vláda je - a také to o sobě prohlašuje - komunistickou vládou. a to nejen prohlašuje, je to také základem její činnosti. Zrušila soukromé vlastnictví a soukromý obchod v Rusku nikoli z konjunkturálních důvodů, nýbrž z důvodů spravedlnosti; v celém Rusku nyní nejsou soukromí obchodníci a společnosti, s kterými bychom mohli vyjednávat a kteří by zachovávali konvence a zvyklosti západního obchodního světa. Musíme si uvědomit, že bolševická vláda má, což je samozřejmé, nepřekonatelný odpor k soukromým obchodníkům; nebude s nimi jednat způsobem, jež tito považují za slušný a čestný; nebude jim důvěřovat a jak bude moci, využije jich. Pokládá je za piráty nebo při nejlepším za majitele kořistnických lodí⁴³. Proto je marné a nemožné, aby soukromé osoby nebo firmy pomýšlely na obchod s Ruskem. Jediný, s kým by mohl západní svět v Rusku jednat, je bolševická vláda a není jiné cesty, jak s touto vládou jednat bezpečně a úspěšně, než prostřednictvím nějakého státního nebo ještě lépe mezinárodního trustu. Takový trust, který by zastupoval jeden nebo několik států, nebo který by mohl formálně mít spojení se Společností národů, mohl by jednat s bolševickou vládou jako rovný s rovným. Musel by uznat bolševickou vládu a ve spojení s ní ujmout se naléhavého úkolu materiální obnovy civilizovaného života v evropském i asijském Rusku. V podstatě by se podobal jednomu z velkých nákupních a kontrolních trustů, jež byly tak nezbytné a úspěšné v evropských státech za světové války. Jednal by se svými jednotlivými výrobci a bolševická vláda by zase jednala se svým obyvatelstvem. Takový trust by se mohl velmi záhy stát pro bolševickou vládu nepostradatelným. To je opravdu jediný způsob, jak by kapitalistický stát mohl obchodovat se státem komunistickým. Pokusy navázat soukromý obchod s Ruskem bez uznání bolševické vlády, podnikané v posledním roce i dříve, byly od začátku tak beznadějně, jako hledání severozápadní cesty z Anglie do Indie. Cesta je zatarasena ledem.

Kterýkoli stát nebo skupina států s dostatečnými průmyslovými zdroji, který přichází do bolševického Ruska, uznává ho a hodlá mu pomoci, stane se nutně podporovatelem, pravou rukou a poradcem bolševické vlády. Měl by vliv na tuto vládu a byl by jí ovlivňován. Přizpůsobil by se svými metodami kolektivismu a naopak tvrdost nejkrajnějšího komunismu by jeho vlivem byla značně zmírněna.

Jediná velmoc, která by byla schopna sehrát tuto úlohu pomoci Rusku v hodině dvanácté, jsou Spojené státy americké. Proto pokládám podnik odvážného a prozíravého pana Vanderlipa za velmi významný. Pochybuji, že jeho vyjednávání bude úspěšné; je asi jen úvodem k diskusi o ruském problému na novém základě, jež nakonec může vést k rozsáhlému světovému projednávání této situace. Jiné státy než Spojené státy by se musely, v nynějším období vyčerpanosti celého světa, nejdříve spojit, aby mohly Rusku účinně pomoci. Komunisté nemají odpor k velkému podnikání. Čím víc velké podnikání vzrůstá, tím víc se přibližuje ke kolektivismu. Je to horní cesta několika jednotlivců místo dolní cesty, po které ke kolektivismu jdou masy.

Jedinou alternativou takové užitečné intervence v bolševickém Rusku je, jak pevně věřím, úplné zhroucení všeho, co ještě zbývá z moderní civilizace tam, kde bývala kdysi Ruská říše. Je zcela nepravděpodobné, že zhroucení by se omezilo na její hranice. Jak na východ, tak na západ se jiné velké oblasti mohou postupně zřítit do propasti takto v civilizaci vytvořené. a mohla by se tak zhroutit celá moderní civilizace.

Tyto úvahy se netýkají žádné hypotetické budoucnosti. Jsou pokusem vylíčit obrysy faktů a možností toho, co se dnes odehrává - a to s velkou rychlostí - v Rusku a ve světě vůbec, pokusem vylíčit, jak se to vše jeví mému zraku. To je zhruba rámec, do něhož by měly být zasazeny a čteny mé črty o Rusku. Tak vysvětluji nápis na východní zdi Evropy.

PŘÍLOHA*)

V. I. Lenin

POZNÁMKY NA KNIZE H. G. WELLSE

»Rusko v mlze«

1921

Lenin
46 Proti
67 — 68 marxismu
69
str. 12 NB
str. 18 str. 75
str. 27 89—90
str. 54—55 str. 53 | ? 94
str. 44(!!) str. 146—7
str. 71 str. 153

Lenin
against
Maxim
46
87 68.
69.
p. 12 MS
p. 18
p. 27.
p. 54-55
44(!!)
p. 75-
89-90
94
p. 53
p. 146-7
p. 153
p. 71

Faksimile poznámek V. I. Lenina na předšádce knihy H. G. Wellse »Rusko v mlze«.

* Materiály z archívu Institutu marxismu — leninismu při ÚV KSSS (poprvé uveřejněny v časopise »Inostrannaja literatura« [Zahraniční literatura] čís. 11, 1957.)

I. HYNOCÍ PETROHRAD

<Str. 11-12>

Náš hlavní dojem o situaci v Rusku je, že tu jde o obrovský a nenapravitelný krach. Velká monarchie, která tu byla roku 1914 se svým administrativním, společenským, finančním a hospodářským systémem, se následkem šestiletého nepřetržitého válečného strádání zhroutila a byla úplně rozdrvena... Ruská část starého civilizovaného světa, který existoval před rokem 1914, rozpadla se následkem vnitřní prohnitosti, důvěřivosti a oslabení výbojného imperialismu a již neexistuje. Rolník, který byl základem této staré pyramidy, zůstává nadále na své půdě a žije téměř tak, jako žil dosud. Všecko ostatní se zhroutilo nebo se hroutí. V této ohromné dezorganizaci se Prozatímní vláda, podporovaná ukázněnou komunistickou stranou mající asi 150 000 stoupenců, ujala vedení. Za cenu mnoha životů potlačila loupežení, nastolila ve vyčerpaných městech určitý pořádek a bezpečnost a zavedla ostrý přidělový systém.

NB Je to, jak bych chtěl hned dodat, v současné době v Rusku jediná možná vláda. Je to jediná myšlenka, jediný nositel soudržnosti, který v Rusku zbyl. Ale to je vedlejší. Pro západního čtenáře to hlavní, hrozné a znepokojující je, že se společenský a hospodářský systém, velmi podobný našemu a úzce s ním spjatý, zhroutil.

<Str. 18>

NB Nedostatek jakéhokoli spotřebního zboží, zaviněný jak válečným vyčerpáním - vždyť Rusko je nyní nepřetržitě šest let ve válce - tak úplným rozvrácením sociální struktury, jakož i bloádou a naprostým rozvratem měny, nutně vedl k ustavení jakési kolektivní kontroly a přidělového systému. Toto B opatření bylo jediným možným způsobem, jak zachránit města před chaosem křečkování, keřasováním, hladem, a konečně i před divokým bojem o zbytky potravin a běžných potřeb.

Vycházejíc ze svých zásad, sovětská vláda zavedla přidělové hospodářství. Avšak v Rusku by dnes musela zavést přidělové hospodářství i každá jiná vláda. Kdyby byla

válka na Západě trvala až do dneška, Londýn by býval také měl přidělový systém potravin, oděvů a bytů.

<Str. 25-28>

Když jsme opouštěli Rusko, bylo stále překrásné počasí a slunečno. Pomyslím-li však na nadcházející zimu, svírá mi to srdce. Sovětská vláda udělala v Severní komuně mimořádně mnoho, aby se připravila na to, co přijde. V přístavech jsou vysoko narovnané hromady dříví, právě tak jako uprostřed hlavních ulic, na dvorech a všude, kde lze dříví složit. Minulý rok muselo mnoho lidí bydlet v místnostech, kde byla teplota pod bodem mrazu. Vodovody zamrzly, kanalizace přestala fungovat. Čtenář si jistě představí, jaké to mělo následky. Lidé se k sobě choulili ve špatně osvětlených místnostech a udržovali se při životě čajem a hovorem. Záhy nám některý ruský spisovatel snad poví, co tohle pro srdce a duši Ruska znamenalo. Letos to nemusí být tak zlé. Také se říká, že se lepší situace v zásobování potravinami, ale o tom velmi pochybuji. Železnice jsou v nesmírně zbědovaném stavu. Lokomotivy, vytápěné dřívím, jsou silně opotřebované, pražce mají uvolněné šrouby a kolejnice se viklají, když po nich jede vlak nejvyšší rychlostí 25 mil za hodinu. Co naplat, i kdyby železnice byly sebevýkonnější, Wrangel se zmocnil na jihu zásob potravin. Brzy začne padat studený déšť na 700 000 obyvatel, kteří ještě zůstali v Petrohradě, a později přijde sníh. Noci se budou prodlužovat a denního světla bude ubývat.

NB ||| A vy se na tento obraz bídy a ochabující energie budete dívat jako na výsledek činnosti bolševické vlády! Já však nevěřím, že tomu tak je. Bolševickou vládou se budu zabývat, až zhruba načrtnu obraz celého problému. Dovolte mi však, abych již tady podotkl, že toto nešťastné Rusko není organismus, jež napadla a zničila jakási zlobná síla. Byl to organismus nezdravý, který se vyžil a zhroutil. Nebyl to komunismus, jenž vystavěl tato obrovská, nemožná města - byl to kapitalismus. Nebyl to komunismus, jenž uvrhl tuto ohromnou, rozviklanou a zbankrotělou říši do šestileté vyčerpávající války. Byl to evropský imperialismus. a stejně tak to nebyl komunismus, jenž trýznil toto strádající, a můžeme říci umírající Rusko řadou nájezdů, invazí a povstání a jenž na ně uvrhl krutou blokádu. Mstivý francouzský věřitel a tupý britský žurnalista nesou daleko větší odpovědnost za tato smrtelná muka než kterýkoli komunista.

II. ZÁCHRANA TROSEK

<Str. 43-46>

Všichni hudebně vzdělaní lidé v Anglii znají díla Glazunovova; dirigoval koncerty v Londýně a je čestným doktorem jak Oxfordské, tak Cambridžské university. Byl jsem hluboce dojat při mém setkání s ním. Býval to statný, kvetoucí muž, teď však je bledý

NB

a hodně přepadlý, takže na něm šaty jen volně visí. Přišel a hovořil o svých přátelích, Siru Hubertu Parrym a Siru Charlesu Villiersu Stanfordovi. Vyprávěl mi, že stále ještě komponuje, ale že jeho zásoba notového papíru je skoro vyčerpáná. »Pak už nic nebude.« Řekl jsem, že bude a brzy. Pochyboval o tom. Mluvil o Londýně a Oxfordu. Viděl jsem, že ho šírá téměř nesnesitelná touha po některém velkoměstě, plném života, po městě s nadbytkem, s veselým davem, městě, kde by ho povzbuzovali posluchači ve vyhřátých, jasně osvětlených síních. Pokud jsem tam byl, byl jsem pro něj jakýmsi živým symbolem toho, že něco takového ještě může existovat...

... Věda, umění a literatura jsou skleníkové květiny, které vyžadují teplo, pozornost a péči. Je paradoxem, že věda, která dává tvářnost celému světu, je vytvářena geniálními muži, kteří sami potřebují ochrany a pomoci víc než kterákoli jiná třída pracujících. Zhroucení ruského imperialistického zřízení zničilo všechny útulky, v nichž věda, umění a literatura mohly existovat. Primitivní marxistická filosofie, jež rozděluje všechny lidi na buržoazii a proletariát a která se na celý společenský život dívá stupidně jako na prostý »třídní boj«, nemá zdání o podmínkách nutných pro duševní život v lidské pospolitosti. Je však ke cti bolševické vlády, že pochopila nebezpečí všeobecné intelektuální zkázy v Rusku a že přes blokádu a nekonečný boj proti subvencovaným vzpourám a invazím, kterými my a Francouzi moříme Rusko, nyní povoluje tyto záchranné organizace a pomáhá jim. Zároveň s Domem vědy působí Dům literatury a umění. V Rusku se přestaly psát nové knihy, vyjma nějakých básní, a stejně tak se přestaly malovat obrazy. Většina spisovatelů a umělců však našla uplatnění v ohromném plánu vydat jakousi ruskou encyklopedii světové literatury. V tomto divném Rusku, plném rozporů, zimy, hladu a žalostných běd, je teď opravdu uskutečňován literární úkol, který by v dnešní bohaté Anglii a Americe byl nemyslitelný. V Anglii a Americe přestali teď vydávat dobrou literaturu za levné ceny — »protože papír je drahý«. Duševní potrava anglických a amerických mas je stále menší a horší a nikdo na rozhodujících místech se nad tím netrápí. Bolševická vláda je v každém případě na vyšší úrovni. V hladovějícím Rusku stovky lidí pracují na překladech a knihy, které překládají, se sázejí a tisknou. Je to práce, která může dát novému Rusku takové vědomosti o světě, jaké nebudou mít žádní jiní lidé na světě. Některé z těchto knih i práci na nich jsem viděl.

<Str. 52-53>

? Marxistická teorie vedla jejich myšlenky k »diktatuře třídně uvědomělého proletariátu« a naznačovala - teď teprve poznáváme, jak mlhavě - že bude potom nové nebe a nová země. Kdyby k tomu bylo došlo, byla by to opravdu revoluce v osudu lidstva. Ale podle toho, co jsme v Rusku viděli, je tam stále ještě staré nebe a stará země ...

currency failure, a universal shortage, social and political collapse and all the rest of it—is merely a question of time. The shops of Regent Street will follow the shops of the Nevsky Prospect, and Mr. Gaisworthy and Mr. Bennett will have to do what they can to salvage the art treasures of Mayfair. It falsifies the whole world situation, it sets people altogether astray in their political actions, to assert that the frightful destitution of Russia to-day is to any large extent the result merely of Communist effort; that the wicked Communists have pulled down Russia to her present plight, and that if you can overthrow the Communists every one and everything in Russia will suddenly become happy again. Russia fell into its present miseries through the world war and the moral and intellectual insufficiency of its ruling and wealthy people. ~~our~~ our own British State—as presently even the American State—may fall.) They had neither the brains nor the conscience to stop warfare, stop waste of all sorts, and stop taking the best of every-

Kdyby byla světová válka pokračovala ještě rok nebo déle, bylo by se pravděpodobně Německo a pak západní mocnosti, s jistými odchylkami, zhroutily jako Rusko. Poměry, které jsme viděli v Rusku, jsou jen vystupňováním a dovršením poměrů, k nimž Británie spěla roku 1918. Tady vládne také nedostatek, jaký vládl v Anglii, avšak je relativně nepoměrně větší; je tu přidělové hospodářství, je však relativně chabé a nevýkonné. NB Spekulant není v Rusku pokutován, nýbrž je zastřelen; a pokud jde o anglický Zákon na ochranu říše, mají místo něj v Rusku Mimořádnou komisi. Co v Anglii bylo nepřijemností, to v Rusku vyrostlo v hotové neštěstí. V tom je celý rozdíl. Pokud je mi známo, může západní Evropa ještě dnes dospět k podobnému zhroucení. Nejsem si nijak jist, že jsme už obešli všechna úskalí. Možná, že válka, požitkářství a neproduktivní spekulace stále ještě rozhazují víc, než západní svět může vyrobit; v tom případě naše vlastní zhroucení - pokles měny, všeobecný nedostatek, společenské a politické zhroucení a vše ostatní - je pouhou otázkou času. Obchody na Regent Streetu půjdou stejnou cestou jako obchody na Něvském prospektu a pan Galsworthy a pan Bennett budou muset vynaložit všechny síly, aby zachránili umělecký poklad Mayfairu. Tvrdí-li se, že strašnou zbědovanost dnešního Ruska v celém rozsahu zavinilo pouze komunistické úsilí, že darební komunisté strhli Rusko do jeho nynějšího bedného stavu, a budou-li svrženi, že všichni lidé a vše v Rusku bude najednou opět šťastné, zkresluje to celou světovou situaci a svádí to lidi v jejich politických činech na scestí. Světová válka a mravní a intelektuální neschopnost vládnoucích a bohatých lidí v Rusku uvrhly zemi do dnešní bídy. (Stejně tak by to mohlo dopadnout s naším britským státem - a co nevidět i s americkým státem.) Tito lidé neměli ani rozum ani svědomí, aby dokud byl ještě čas zastavili válčení, zanechali zbytečného plýtvání, přestali shrabovat pro sebe to nejlepší, a nechávali přitom ostatní nebezpečně nešťastné. Vládli, rozhazovali a hašteřili se, slepí k přicházející pohromě až do posledního okamžiku jejího příchodu. a pak, jak vyličím v příštích kapitolách, přišli komunisté... NB

III. PODSTATA KOMUNISMU

Propaganda Marxových myšlenek trvá něco přes půl století. Rozšířila se po celém světě a skoro v každé zemi nachází malou, ale nadšenou skupinu stoupenců. Je přirozeným důsledkem celosvětových hospodářských poměrů. Všude hlásá tytéž prosté myšlenky týmiž výraznými slovy... ... Kdo chce studovat ideje komunismu, nemusí se učit rusky. Zájemce je najde všechny v londýnském časopise *Plebs* nebo *Liberatoru*, ve kterých jsou vyjádřeny stejnými frázemi jako v ruské *Pravdě*. Marxisté nic neskrývají. Říkají všechno otevřeně. a přesně to, co píší a hlásají, se také snaží uskutečnit.

Bude nejlépe, budu-li psát o Marxovi bez licoměrné úcty. Vždy jsem ho považoval za nesmírně nudného člověka. Jeho rozsáhlé, nedokončené dílo *Kapitál*, řada nudných svazků o takových neskutečných preludech, jako je *buržoazie* a *proletariat*, dílo stále odbočující do druhořadých rozvláčných diskusí, připadá mi jako pomník náročného puntičkářství. Až do této své cesty do Ruska jsem však nebyl proti Marxovi nijak nepřátelsky zaujat. Vyhýbal jsem se jeho dílům, a kdykoli jsem se setkal s marxisty, zbavil jsem se jich tím, že jsem je požádal, aby mi vysvětlili, kteří lidé vlastně tvoří proletariát. Nikdo z nich to ne, věděl. Žádný marxista to neví. V bytě Gorkého jsem pozorně naslouchal, když Bakajev debatoval se Šaljapinem o velmi zajímavé otázce, zda v Rusku vůbec existuje proletariát, který lze rozlišit od rolníků. Ježto Bakajev byl v čele Mimořádné komise diktatury proletariátu v Petrohradě, bylo zajímavé povšimnout si mírných obtíží, které mu působilo argumentování. »Proletář« v marxistickém žargonu, stejně jako »výrobce« v žargonu některých politických národohospodářů, je osoba, která má být něčím odlišným a rozdílným od »spotřebitele«. Tak proletář je osoba stojící v přímém protikladu k něčemu, co se nazývá kapitál...

Musím přiznat, že v Rusku se můj pasívní odpor k Marxovi změnil ve velmi aktivní nepřátelství. Kamkoli jsme se obrátili, všude jsme nacházeli Marxovy busty, portréty a sochy.

Marx však je pro marxisty pouze obrazem a symbolem, a teď máme co dělat s marxisty a ne s Marxem. Je jen málo marxistů, kteří četli pilně Kapitál. Marxisté jsou ve všech moderních státech takřka stejní a musím přiznat, že při své povaze a zkušenostech mám pro ně nejvřelejší sympatie. Marxista přijímá Marxe za svého proroka prostě proto, že věří, že Marx psal o třídním boji, o nesmiřitelném boji zaměstnaných proti zaměstnavateli a prorokoval vítězství pracujících, světovou diktaturu vůdců těchto osvobozených pracujících (diktaturu proletariátu) a komunistickou tisíciletou říši, která se zrodí z této diktatury. Tato doktrína a předpověď uchvátila nyní ve všech zemích neobyčejně silně mladé lidi, a zvláště mladé lidi s energií a obrazností, kteří při vstupu do života pocítili, že jsou nedostatečně vzděláni, špatně vybaveni a polapeni do beznadějného otroctví našeho existujícího hospodářského řádu. Na vlastní kůži pocítili sociální nespravedlnost, tupou nevšímavost a úžasnou hrubost našeho řádu. Uvědomují si, že jsou jím uráženi a jím obětováni a oddávají se myšlence rozdrtit jej a osvobodit se. Není třeba žádné podvratné propagandy, aby vznikli takoví rebelové. Vznikají z chyb systému, který jim poskytuje poloviční vzdělání a pak je zotročuje, z chyb, jež daly vzniknout komunistickému hnutí všude tam, kde se rozvíjí průmysl. Marxisté by byli i tehdy, kdyby Marx vůbec nežil...

<Str. 75>

Tato bolševická vláda je současně nejodvážnější a nejnezkušenější vládou na světě...
V podstatě je však poctivá. Je nejbezelstnější vládou, která dnes na světě existuje.

IV. BUDOVATELSKÉ ÚSILÍ v RUSKU

<Str. 89-90>

NB (Politický profil ruských emigrantů v Anglii vyvolává opovržení. Do omrzení opakuji nekonečné historie o »bolševických zvěrstvech«. Vypalování zámků rolníky, loupeže a vraždy páchané v městě rozuteklými vojáky, zločiny v odlehlých ulicích - to vše líčí jako činy bolševické vlády. Zeptejte se jich, jakou vládu by si přáli místo vlády bolševické, a uslyšíte ubohé povšechné fráze - zpravidla upravené podle toho, co řečník pokládá za vaše politické přesvědčení. Nebo ve vás vzbudí hnus vyprávěním o některém »nadčlověku«, jako Děnikinovi nebo Wrangelovi, který dá zase všechno do pořádku! Bůhvíjak. Nezaslouží si nic lepšího než cara a nejsou dokonce schopni rozhodnout se, jakého cara by si přáli. Lepší část vzdělaných lidí v Rusku, která zůstala, Začíná váhavě, ale přece jen poctivě spolupracovat s bolševickou vládou - v zájmu Ruska.

Bolševici sami jsou marxisté a komunisté. Vládou nad Ruskem, jak jsem už vyložil, v úplném rozporu s teoriemi Karla Marxe. Velkou část své energie plně věnovali vlasteneckému boji proti vpádům, invazím, blokádám a persekucím všeho druhu, jimiž nerozumné západní vlády zasypávaly jejich tak tragicky postiženou zemi.

<Str. 92-94 >

A tváří v tvář obrovským obtížím se snaží vybudovat z trosek nové Rusko. Můžeme nesouhlasit s jejich zásadami a metodami, můžeme prohlašovat jejich plány za utopii a tak dále, můžeme se pošklebovat nebo děsit toho, co dělají, nemůžeme však dost dobře tvrdit, že v přítomné době chybí v Rusku budovatelské úsilí. Jistá část bolševiků je ovšem tvrdošíjná, doktrinářská a nenechá se poučit - jsou to fanatici, kteří věří, že pouhé zničení kapitalismu, zánik peněz a obchodu a odstranění všech sociálních rozdílů samo o sobě přivede vysněný zlatý věk... v tomto novém ruském světě jsou však i jiní, mnohem liberálnější lidé, kteří, jakmile se jim dá možnost, budou budovat a patrně budou budovat dobře. z mužů takových tvůrčích schopností chci uvést jako příklad Leni-
!! ||| na, který od těch dob, kdy se vrátil z vyhnanství, obdivuhodně vyrostl, a který nedávno ostře kritizoval přehmat extremistů ve vlastní straně...

VII. ZÁVĚR

<Str. 145-148 >

V předchozích kapitolách jsem prostými slovy vylíčil své osobní dojmy z Ruska, chtěje, aby čtenář měl stále na mysli krátkost našeho zájezdu a vše to, co mne omezovalo. Teď v závěru, bude-li mít čtenář se mnou trpělivost, chtěl bych několika slovy méně

subjektivně a velmi jasně vyložit mu své zásadní názory na situaci v Rusku. Jsem o nich hluboce přesvědčen a týkají se nejen Ruska, ale celé budoucnosti naší civilizace. Je to názor osobní, ale protože jsem o něm hluboce přesvědčen, pronáším jej nepokrytě, beze všeho zmírňování.

NB ||| Především je třeba konstatovat, že Rusko, které představovalo moderní civilizaci západního typu, nejméně disciplinovanou a nejvíc zchátralou ze všech velmocí, je teď moderní civilizací in extremis. Bezprostřední příčinou zhroucení Ruska byla moderní válka, která vedla k fyzickému vyčerpání. Pouze tak mohli bolševici nabýt moci. Ještě nikdy nedošlo k takové katastrofě, jaká postihla Rusko. Bude-li to pokračovat ještě rok nebo déle, zhroucení bude úplné. z Ruska nezůstane nic než země mužiků; města budou opuštěná a v troskách, železnice budou rezavět, protože nebudou v provozu. Se zánikem železnic zmizí poslední stopy každé ústřední vlády...

NB ||| Zhroucení civilizace v Rusku a návrat k mužickému barbarství znamená, že Evropa bude po mnoho let odříznuta od nerostného bohatství Ruska a od jakéhokoli dovozu surovin z této oblasti, od jejího obilí, lnu apod. a neví se, zda západní

Evropa může žít bez těchto zásob. Přestanou-li se z Ruska dovážet, bude to určitě znamenat všeobecné ochuzení západní Evropy.

Jediná vláda, která může zabránit takovému konečnému zhroucení Ruska, je dnešní bolševická vláda, poskytne-li jí Amerika a západní mocnosti podporu. Jiná vláda než tato není možná. Má ovšem mnoho odpůrců - dobrodruhů apod. - připravených pokusit se pomocí evropských států svrhnout bolševickou vládu, avšak ti nemají naprosto žádný společný cíl ani mravní jednotu, aby dokázali bolševickou vládu nahradit. a kromě toho na novou revoluci v Rusku není už čas. Další rok občanské války by znamenal, že Rusko se nevyhnutelně vyřadilo z civilizace. Musíme se proto smířit s bolševickou vládou, ať se nám to líbí nebo ne.

NB ||| Bolševická vláda je krajně nezkušená a neobratná; má za sebou období násilí a ukru-
tenství; vcelku však je poctivá. Je v ní několik osobností, které mají opravdovou tvůrčí představivost a sílu, které, kdyby se jim dala příležitost a kdyby se jim pomohlo, by mohly docílit velkých výsledků.

<Str. 152-153>

NB ||| Jediná velmoc, která by byla schopna sehrát tuto úlohu pomoci Rusku v hodině dvanácté, jsou Spojené státy americké. Proto pokládám podnik odvážného a prozíravého pana Vanderlipa za velmi významný. Pochybuji, že jeho vyjednávání bude úspěšné; je asi jen úvodem k diskusi o ruském problému na novém základě, jež nakonec může vést k rozsáhlému světovému projednávání této situace. Jiné státy než Spojené státy by se musely, v nynějším období vyčerpanosti celého světa, nejdříve spojit, aby mohly Rusku účinně pomoci. Komunisté nemají odpor k velkému podnikání. Čím víc velké podnikání vzrůstá, tím víc se přibližuje ke kolektivismu. Je to horní cesta několika jednotlivců místo dolní cesty, po které ke kolektivismu jdou masy.

NB

Jedinou alternativou takové užitečné intervence v bolševickém Rusku je, jak pevně věřím, úplné zhroucení všeho, co ještě zbývá z moderní civilizace tam, kde bývala kdysi Ruská říše. Je zcela nepravděpodobné, že zhroucení by se omezilo na její hranice. Jak na východ, tak na západ se jiné velké oblasti mohou postupně zřítit do propasti takto v civilizaci vytvořené. a mohla by se tak zhroutit celá moderní civilizace.

Tyto úvahy se netýkají žádné hypotetické budoucnosti. Jsou pokusem vylíčit obrysy faktů a možností toho, co se dnes odehrává - a to s velkou rychlostí - v Rusku a ve světě vůbec, pokusem vylíčit, jak se to vše jeví mému zraku. To je zhruba rámec, do něhož by měly být zasazeny a čteny mé črty o Rusku. Tak vysvětluji nápis na východní zdi Evropy.

MÍSTO DOSLOVU

Dopis autorovi »Ruska v mlze«

Pošetilec Herostratos zapálil překrásný chrám bohyně z Efesu, aby mohl vstoupit do dějin a do čítanek.

Vy, Herberte Wellsi, měl jste velmi daleko k takové pošetilsti a konec konců, nepotřeboval jste se historii ani autorům učebnic dvakrát vnucovat. Toto místo zajistil Vám plodný, tvůrčí život »anglického Vernea«: vždyť jste napsal desítky naučno-fantastických románů či povídek, tucty publicistických črt a brožur. Čtou Vás mladí i starší v desítkách jazyků, na západě i na východě. Vaši čtenáři jsou plni uznání: »Oh, - obdivuji se Vám po právu, - jaká bujná fantazie!«

Ale i kdyby z Vašeho literárního dědictví zůstala lidstvu tato pouhopouhá útloučková knížečka, kterou si čtenář právě jistě s chutí přelouskl, i tehdy by historie na věhlasného Angličana nemohla zapomenout. V tom je i cena »Ruska v mlze«, tohoto neobyčejně zajímavého a poučného literárního dokumentu. Vždyť za čtyři desítky let vystříleli buržoazní psavci proti rudým stěnám moskevského Kremlu desetitisíce vagónů rotačního papíru. Kdyby se ze všech konců buržoazního světa snesly všechny jejich výplody, »pravdy« i polopravdy o Sovětském svazu, byla by jich pěkná hromada. Tahle hora makulatury má jepicí život: na druhý den po ní ani pes neštěkne. Ale »Rusko v mlze« díky svým dokumentárním hodnotám dočká se - bez přehánění - komunismu. a člověk komunistické společnosti bude se k Vaší knížečce chovat jako šťastný archeolog, který objevil lebku neandrtálce...

Historie nemůže Vám, Herberte Wellsi, upřít: z rozrušeného Ruska roku 1920 odešel jste s poctivým přesvědčením, že jen bolševická vláda je v něm možná. Tady jste se »strefil« opravdu mistrovsky do černého.

Po pravdě řečeno, ani sídlo své skeptické nedůvěry k bolševikům a jejich záměrům jste nikterak netajil: »Uskutečnění takových plánů (elektrifikace - pozn. Z. H.) v Rusku

- citujeme z Vaší knihy - si člověk i při nejbujnější fantazii nedovede představit. V tomto zamlženém křišťálu Ruska nedovedu spatřit nic podobného...« v tom případě jste se však, anglický fantasto, setsakramentsky zpronevěřil svému životnímu řemeslu, a jestli chcete, řeknu to lidověji - »sekl« jste prostě vedle!

»Kremelský snílek«, před jehož fantazií Vaše fantazie tak bezmocně a upřímně kapitulovala, zemřel příliš, příliš předčasně, než aby Vám mohl osobně dokázat reálnost svých plánů. Ale Vy jste i z daleké Anglie pozorně sledoval, co se děje v té zemi, které jste podmíněně prorokoval rok života. Dva roky poté, co odešel Lenin, doletěla k Vám zpráva, že u Volchova bolševici dali do provozu první hydroelektrárnu vlády sovětů. Na západě se té krabičce od zápalek smáli: vždyť její kapacita dosáhla všehovšudy 60 megawattů! a nebylo se co divit: co mohou dát dohromady lidé v laptích, bořící se v bezedném blátě, s koňskými potahy místo automobilů?

Na posměváčky bývají háčky. Přišly prvé pětiletky a oblékly zemi sovětů do pevné haleny industrializace. Když jste v roce 1934 přijel do Sovětského svazu podruhé, roztácel právě svá kola Dněproges: 648 megawattů. Volchov téměř jedenáctkrát překonán! Západ je ohromen - Rusové postavili největší vodní elektrárnu Evropy!

Mnohé se stalo ještě za Vašeho života. »... v této ohromné, rovinaté zemi, porostlé lesy, obydlené negramotnými rolníky, v zemi,... v které téměř zanikly obchod i průmysl« sovětský člověk první na světě vybudoval socialismus, společnost bez vykořisťovatelských tříd. Sovětský svaz se díky své průmyslové síle vyhoupl na první místo mezi evropskými velmocemi a na druhé místo ve světě. Nakonec vítězně obstál v tvrdé zatěžkávací zkoušce druhé světové války.

A jak dramaticky roste moc sovětského státu v letech po válce?

Rok 1954: SSSR dal do provozu první průmyslovou atomovou elektrárnu na světě!

Rok 1956: k nebi vzlétlo první civilní reaktivní dopravní letadlo - »TU-104«, zázrak letecké techniky. Amerika ztrácí primát za primátem...

Rok 1957: celý svět ohromen zprávou, že SSSR vypustil do kosmických výšin první umělou družici Země!

Rok 1958: v zemi, která podle Vás byla »bez zdrojů vodní energie«, vyrostl na Volze gigant vodních staveb - Volžská hydroelektrárna V. I. Lenina, největší na světě. 2300 megawattů - 39 »Volchovů«! Amerika se svou Grand Coulee ztratila opět jedno dlouholeté prvenství.

Co že jste tvrdil, Herbertu Wellsi, v roce 1920? Ze Spojené státy jsou jedinou velmocí, která může vzít na sebe úlohu spasitele Ruska?

V roce 1958 prohlašuje Američan Mr Wolker, prezident Edisonovy společnosti z Detroitu, s reálnou rozvahou: »Na takovou hydroelektrárnu, jako je Volžská, může být hrdý celý svět.«

A víte, že nad Stalingradem vyrůstá už nový světový rekordman? Vodní elektrárna s 2500 megawatty! a v Bratsku na Sibíři bude vodní obr s 4500 megawatty. Jediná elektrárna, která vydá za více než dva plány GOELRO, o němž jste s takovou ironickou skepsí tvrdil, že je to »utopie«.

A to všechno, od Volchova přes Dněprostroj až po sputnik, promyšleno hlavami, zhotoveno a postaveno rukama sovětských lidí - bez spasitelů.

Ba co více, tato země, »bez technicky gramotných lidí«, kterou »bez pomoci zvenčí« měl postihnout »konečný krach«, tato země hodila rukavičku svému domnělému »spasiteli«.

- SSSR nás už v celé řadě odvětví vědy i techniky předstihl, v ostatních nás dohání sedmimílovými botami - uvědomuje si dnes i sama Amerika.

Skutečně, sovětský lid, věren tradici »kremelského snílka«, už poručil času: do sedmi let předhonit Ameriku v absolutním objemu průmyslové výroby, během dalších pěti let dosáhnout nad USA vítězství i v průměrné výrobě na jednoho obyvatele. Není pochyb o tom, že »sovětský expres« bude si i s tímto »tvrdým« jízdním řádem vědět rady! »Až zvítězíme v hospodářském soutěžení s USA - prohlásil na XXI. sjezdu KSSS soudruh Chruščov - dovršíme tím teprve první etapu výstavby komunismu. Úroveň hospodářského rozvoje, jíž bude dosaženo v této etapě, pro nás nikterak není konečnou stanicí, nýbrž jen jednou ze stanic, na níž se nám podaří dostihnout nejvyspělejší kapitalistickou zemi, zanechat ji na této stanici pozadu, zatímco sami z ní budeme postupovat kupředu.«

Stalo se, milý Herbertu Wellsi, co Vám předpovídal v dvacátém roce Lenin: »... nová elektrická doprava nahradila zpusťšené železnice,... nové silnice rozbíhají se po celé zemi, vzrůstá nová šťastnější komunistická průmyslová mocnost.«

Věřit v reálnost těchto plánů mohl v dvacátém roce pouze člověk obdařený »velmi bujnou fantazií«, jak jste se sám vyjádřil. Leninova »velmi bujná fantazie« však byla ve skutečnosti velmi prostá, neboť »kremelský snílek« věřil především v poctivé ruce ruského člověka. To je zdroj všech dnešních i budoucích úspěchů sovětské země.

My, Vaši čtenáři, Herbertu Wellsi, víme, že jste napsal fantastický román o cestě prvních lidí na Měsíc. Pro VAŠE pokolení to byla utopie. Vědci našich dnů však prohlašují: let na Měsíc je otázkou příštího desetiletí.

A prvé krůčky k uskutečnění Vašich fantastických snů už lidé udělali: 2. ledna 1959 protrhla bariéru zemské přitažlivosti čtrnáctimetráková raketa, která proletěla v blízkosti Měsíce a stala se prvou umělou oběžnicí Slunce.

Byla to raketa americká?

Či snad anglická? Nebo francouzská?

Nikoliv, Herbertu Wellsi! Na boku prvního kosmického korábu budou kosmonauti příštích věků číst:

»Svaz sovětských socialistických republik. Leden 1959«.

A ve dnech, kdy se tyto řádky připravovaly k tisku, byli Pozemšťané do krajnosti ohromeni dalšími světodějnými událostmi. Třináctého září v 22 hodiny, 2 minuty a 24 vteřin středoevropského času dosáhla druhá sovětská kosmická raketa povrchu Měsíce! Se superobdivuhodnou přesností, která se dá přirovnat - jak prohlásil jeden anglický vědec - zásahu mušího oka na vzdálenost deseti kilometrů, sovětský člověk usku-

tečnil PRVÝ kosmický let z naší kulaté mátušky Země na jiné nebeské těleso. a druhý prapor se srpem a kladivem, který je hospodářem už na jedné zemské čtvrtině, zavlál vítězoslavně jako PRVÝ i na půdě Měsíce.

Sovětská země, v jejíž budoucnost jste, H. G. Wellsi, nevěřil, teď hodila rukavičku i Vaším slavným fantaziím...

Ale do třetice všeho dobrého můžeme Vás potěšit ještě jednou: 4. října 1959 vyletěla do kosmické říše dokonce celá automatická laboratoř, aby Člověku přivezla nejsenzačnější záběr v historii fotografie - snímek odvrácené strany Měsíce!

»Marxistická teorie... naznačovala jim (ruským komunistům)... že bude potom nové nebe a nová země... Ale podle toho, co jsme v Rusku viděli, je tam stále ještě staré nebe a stará země.«

Ano, tak jste psal, Herbertu Wellsi, před čtyřmi desítkami let. a měl jste možná pravdu. Vždyť jaképak mohla tehdy mít mladá sovětská republika například letectvo? a na tupolevy, sputniky a kosmické rakety nebylo v zemi, zpustošené válkou a intervencí, ani pomyslení...

Ale když si Vaše skeptické úvahy přečetl Lenin, zatrhl si v nich s prorockou jistotou: »bude nové nebe a nová země!« Věru, bystře vyhmátl čertovo kopýtko Vaší ironie. Neboť Lenin dobře věděl: jakýmipak zázraky mohli bolševici udivit svět v zaostalé zemi za pouhé dva roky, které uplynuly od Října do Vašeho příjezdu? Avšak »kremelský snímek« viděl dále, Wellsi, než fantastové Vašeho kalibru. V jasnozřivém periskopu jeho světového názoru zrcadlila se pevná víra - že sovětský lid vybuduje nejen »novou zem«, ale že i »staré nebe« změní od základů...

Čtenáře své knihy jste, Herbertu Wellsi, dostatečně přesvědčil o tom, že nejste marxista ani socialista. a Lenin Vás po Vaší návštěvě v Kremlu otipoval ještě přesněji: »Jaký je to měšťák, jaký šosároce 1920 jste však měl před sebou ještě 26 let života. Za tak dlouhou dobu se ve světě leccos událo, co změnilo bývalé klima na naší planetě: Sovětský svaz se stal nejenom druhou světovou velmocí, ale ideje socialismu jako jiskry v suchém troudu vzplály v celé řadě jiných zemí. Stala se skutečností světová socialistická soustava! Komunistické hnutí, nejmohutnější společenský proud našeho světa, dorostlo do tří desítek miliónů. a pro něj platí dnes, stejně jako kdykoliv předtím, názor Vašeho čestného svědomí: že »komunisté stojí morálně výše všech svých protivníků«.

A my, vděční čtenáři »Ruska v mlze«, s potěšením a rádi konstatujeme, že i Vy, Herbert George Wells, jste prohlédl clonu mlh, která Vám ve dvacátých letech zabránila uvidět sovětské Rusko jasnozřivěji a že jste v kmetském věku přešel na NAŠI stranu barikády. Nemůžeme zapomenout na onen dopis, který jste 24. května 1945, nedlouho před svou smrtí, poslal do anglického »Daily Workeru«:

»Jsem volič londýnského okresu Marylabon a aktivně podporuji znovu se zrodivší komunistickou stranu. Budu hlasovat pro ni...« napsal jste tehdy.

V tom, že jste přistál na konci svého života k našemu břehu, je hluboká symbolika: my, komunisté, nikomu nevnucujeme naše ideje, ale jsme skálopevně přesvědčeni o tom, že všechno lidstvo, dříve či později, přímo či oklikou, dojde ke komunismu.

Listopad 1959

Zdenek Hoření

POZNÁMKY

- 1 *Kameněv L. B. (Rozenfeld)* - se několikrát dopustil úchylek od bolševismu a nakonec marxismus — leninismus zradil. Za stolypinské reakce a v době nového oživení dělnického hnutí vystupoval jako smířlivec ve vztahu k menševikům-likvidátorům a trockistům. Po Únorové revoluci podporoval Prozatímní vládu a její »obranářskou« politiku. Vystoupil proti linii strany na přerůstání buržoazně demokratické revoluce v revoluci socialistickou. V říjnu 1917 spolu se Zinověvem zradil, když vystoupil v menševických novinách »Novaja žizň« (Nový život) proti usnesení ÚV bolševiků o ozbrojeném povstání. Vyzradil tak nepřítelům plán povstání. Po vítězství Říjnové revoluce žádal, aby byla vytvořena koaliční vláda společně s menševiky, esery a »lidovými socialisty«. V roce 1925 byl spolu se Zinověvem organizátorem tak zvané »nové opozice«, která utvořila blok s Trockým. V roce 1927 byl vyloučen z VKS(b) za neustálou protistranickou frakční činnost. Později, když byl přijat znovu do strany, pokračoval ve své protistranické a protisovětské činnosti a byl opět ze strany vyloučen.
- 2 Wells uvádí značně zmenšené číslo. V době konání IX. sjezdu strany (29. března - 5. dubna 1920), půl roku před Wellsovým příjezdem do sovětského Ruska, měla strana asi 612 tisíc členů, v době konání X. sjezdu strany (8. - 16. března 1921) překročil počet komunistů 732 tisíc, a ne 150 tisíc, jak uváděl Wells.
- 3 *Amfiteatrov A. V.* (1862-1923), ruský buržoazní fejetonista a beletrista. Po Velké říjnové socialistické revoluci opustil Rusko a přispíval do nejreakčnějších zahraničních časopisů.
- 4 Severní komunou se nazýval v letech 1918-1920 Petrohrad a petrohradská průmyslová oblast.

- 5 *Rusell Bertrand* (nar. 1872), anglický filosof a logik. Žádá vzájemnou mírovou spolupráci států. V roce 1958 byl zvolen presidentem nově založené anglické organizace »Kampaň za jaderné odzbrojení«.
- 6 *Bakajev I. P.* - od roku 1917 byl členem Petrohradského sovětu a výkonného výboru gubernského sovětu. Na XIV. sjezdu strany byl členem leningradské delegace, která stála v opozici proti ÚV. Po sjezdu se připojil k opozici vedené Zinověvem, Kameněvem a Trockým. Za protistranickou činnost byl vyloučen ze strany.
- 7 *Zaluckij P. A.* - za první světové války byl členem Ruského byra ÚV SDDSR(b). Po Únorové revoluci se stal členem Petrohradského sovětu a ÚV SDDSR(b). Po Říjnové revoluci pracoval ve vedoucích stranických funkcích. Od roku 1925 byl aktivním účastníkem trockisticko-zinověvské opozice. V roce 1927 byl XV. sjezdem VKS(b) vyloučen ze strany, ale v roce 1928 byl znovu přijat. V roce 1934 byl opět ze strany vyloučen za protistranickou činnost.
- 8 *Bembohm Tree* (nar. 1872), anglický karikaturista a spisovatel. Aktivně pracoval v buržoazních estétských časopisech, je aktivním obhájcem teorie »umění pro umění«.
- 9 *Oldenburg S. F.* (1863-1934), vynikající ruský učenec, akademik. Specialista v oboru dějin literatury, umění, archeologie, etnografie a lingvistiky Indie a Íránu. Od roku 1904 až do roku 1929 byl stálým tajemníkem Akademie věd SSSR.
- 10 *Karpinskij A. P.* (1847-1936), přední sovětský geolog, president Akademie věd SSSR v letech 1917-1936.
- 11 *Pavlov I. P.* (1849-1936), velký ruský učenec, fyziolog, tvůrce materialistického učení o vyšší nervové činnosti, akademik.
- 12 *Radlov V. V.* (1837-1918), ruský učenec, jazykovědec, archeolog a etnograf, akademik. Studoval starověk Altaje, Mongolska a Střední Asie.
- 13 *Bělopolckij A. A.* (1854-1934), vynikající ruský astronom, akademik.
- 14 *Parry H.* (1848-1918) a *Stanford Ch.* (1852-1924), angličtí skladatelé.
- 15 *Kraal* - typ osady národů pěstujících dobytek v jihovýchodní Africe. Kafrové - zastaralý název pro řadu černošských plemen východní části Jihoafrické unie.
- 16 Zákon o ochraně státu byl v Anglii přijat v listopadu 1914. Podle tohoto zákona byly převzaty do státní správy všechny dopravní prostředky a průmysl, které přímo

nebo nepřímo pracovaly pro obranu. Zákon dával vládě moc internovat osoby, které ohrožovaly bezpečnost státu.

- 17 *Galsworthy J.* (1867-1933), známý anglický spisovatel. Velký realistický umělec, jenž se však omezil na kritiku egoistických a měšťáckých vztahů buržoazní společnosti. Stejný charakter má i jeho dramaturgie.
- 18 *Bennett A.* (1867-1931), anglický buržoazní spisovatel, naturalista.
- 19 *Mayfair* - aristokratická čtvrť Londýna. V mnoha palácích jsou shromážděny velmi cenné soukromé sbírky výtvarného umění.
- 20 *Fisher*, lord (1841-1920), admirál britského námořnictva, jeden z významných vojenských činitelů britského imperialismu z doby příprav první světové války.
- 21 *Trockij L. D.* (Bronštejn) - od roku 1903 menševik, vůdce centrstického směru («trockismu») v ruském sociálně demokratickém hnutí. V roce 1912 zorganizoval k boji proti bolševismu likvidátorský Srpnový blok. Během první světové války hájil šovinistickou pozici «obranu vlasti» a propagoval heslo «ani vítězství, ani porážka». Vedl boj proti leninské teorii vítězství socialismu v jedné zemi. V létě 1917 vstoupil do bolševické strany. Nebyl zásadně proti ozbrojenému povstání a navrhoval počkat do sjezdu Sovětů. Lenin proti této taktice ostře vystoupil, protože taková taktika odsuzovala povstání k porážce. V době brestlitevského jednání o míru hájil heslo «ani mír, ani válka». Od roku 1920 vedl ostrý frakční boj proti leninské stranické linii vybudování socialismu v SSSR. V roce 1926 vedl «opoziční blok» (Zinověv, Kameněv, Trockij) proti vedení VKS(b) a Kominterny. V roce 1927 byl za protistranickou a kontrarevoluční činnost vyloučen ze strany. V roce 1929 byl vypovězen ze Sovětského svazu. i v zahraničí pokračoval v boji proti SSSR a komunistické straně.
- 22 *Vanderlip* - představitel podnikatelských kruhů USA. Přijel do sovětského Ruska, aby uzavřel koncesionářské smlouvy. o svých rozhovorech s Vanderlipem mluvil V. I. Lenin v projevech v zimě roku 1920 a na jaře roku 1921. Lenin tehdy charakterizoval Vanderlipa jako představitele «finančního kapitálu úzce praktického ražení» a v jeho projektech viděl otevřené přiznání názorů imperialisty, vyslovené »s neslýchaným cynismem«.
- 23 *Zinověv G. E.* (Radomyslskij) - několikrát se dopustil úchytky od bolševismu a nakonec marxismus — leninismus zradil. Za stolypinské reakce vystupoval jako smířlivec vůči menševikům-likvidátorům a oizovistům. V říjnu 1917 spolu s Kameněvem zradil, když vystoupil v menševických novinách »Nový život« (Nový život) proti usnesení ÚV o ozbrojeném povstání, a vyzradil tak nepřítelům plán povstání. V. I. Lenin pranýřoval v dopise členům bolševické strany (Sebrané spisy, sv. 26)

tento postup Zinověva a Kameněva jako stávkokazectví a žádal, aby byli vyloučeni ze strany. Po vítězství Říjnové revoluce žádal Zinověv vytvoření koaliční vlády spolu s představiteli menševiků, eserů a »lidových socialistů«. Zavrhoval možnost vybudování socialismu v SSSR a v roce 1925 vedl tak zvanou »novou opozici«, která vstoupila do společného bloku s Trockým. V roce 1927 byl vyloučen ze strany za neustálou protistranickou frakční činnost. Když byl později znovu do strany přijat, pokračoval ve své protistranické a protisovětské činnosti a byl opět ze strany vyloučen.

- 24 *MacManus A.* (1889-1927), funkcionář anglického dělnického hnutí. Původně byl kovodělníkem. Pracoval v Britské socialistické straně. Byl předním účastníkem hnutí dílenských důvěrníků. Člen Komunistické strany Velké Británie od jejího založení (1920), člen jejího politického byra. Od roku 1921 člen Výkonného výboru Kominterny.
- 25 *Belloc H.* (nar. 1870), anglický spisovatel.
- 26 *Sinfeinisté* - účastníci nacionálního hnutí v Irsku.
Ulsterští - obyvatelé Ulsteru, irské provincie.
- 27 *Kun Béla* (1886-1939), žurnalista, významný činitel maďarského a mezinárodního dělnického hnutí. Již před první světovou válkou aktivní pracovník Sociálně demokratické strany Maďarska. Za první světové války válečný zajatec v Rusku. Jeden z vůdců mezinárodního revolučního hnutí mezi válečnými zajatci maďarské a jiné národnosti. Za Říjnové revoluce pracoval jako stranický funkcionář na Sibiři. Na jaře 1918 se vrátil do vlasti a aktivně se zúčastnil založení Komunistické strany Maďarska. Byl lidovým komisařem zahraničních věcí a lidovým komisařem obrany Maďarské sovětské republiky. Po porážce diktatury proletariátu v Maďarsku byl nejprve internován v Rakousku a později osvobozen na zákrok Sovětského svazu. Byl členem ÚV Komunistické strany Maďarska a členem předsednictva výkonného výboru Kominterny.
- 28 *Quelch T.* - představitel Britské socialistické strany na druhém kongresu Komunistické internacionály. V roce 1920 člen výkonného výboru Kominterny za Velkou Británií.
- 29 *Lloyd George* (1863-1945), anglický reakční politický činitel, politický vůdce liberálů. Hrál hlavní úlohu v politice liberálních vlád, v politice směřující k přípravě světové imperialistické války v letech 1914-1918. V. I. Lenin ho nazýval »specialistou v klamání mas«. Plně využíval systému sociální demagogie, malých almužen a ukázkových reforem. V letech 1916-1922 byl předsedou vlády. Nemilosrdně se vypořádal s anglickým dělnickým hnutím a s národně osvobozeneckým hnu-

tím v koloniích a závislých zemích. Je jedním z autorů imperialistické Versailleské smlouvy z roku 1919. Lloyd George byl jedním z hlavních organizátorů protisovětské intervence a blokády sovětského Ruska, usiloval o rozdělení Ruska.

- 30 *Millerand M.* (1859-1943), francouzský reakční politický činitel. V devadesátých letech minulého století se připojil k socialistům ve snaze podřídit dělnické hnutí vlivu buržoazie. V roce 1899 se stal členem reakční buržoazní vlády. Jeho účast v buržoazní vládě byla praktickým revizionismem a byla podporována oportunistickými elementy II. internacionály. V roce 1904 vyloučen z Francouzské socialistické strany. Aktivně se zúčastnil organizování protisovětské ozbrojené intervence. V letech 1920-1924 byl prezidentem Francouzské republiky. Prováděl protisovětskou a protidemokratickou politiku.
- 31 *Wilson W.* (1856-1924), reakční americký politik, prezident USA v letech 1913 až 1921. Wilson byl, podle Leninových slov, »hlavou amerických miliardářů, služebníkem kapitalistických žraloků«, expanzista a chráněncem finanční oligarchie USA. Ve snaze odvrátit narůstající socialistickou revoluci v Rusku podporoval buržoazní Prozatímní vládu. Snažil se zmařit ratifikaci Brestského míru a uvrhnout sovětské Rusko do války s Německem. Sahrál velkou úlohu v organizaci protisovětské vzpoury československého sboru a poslal do sovětského Ruska americká intervenční vojska. Prováděl přímou ozbrojenou intervenci proti sovětskému Rusku a podporoval všechny protisovětské kontrarevoluční síly. Proklamoval plány na rozdělení sovětského státu a zotročení jeho národů. Na Pařížské mírové konferenci v roce 1919 byl iniciátorem návrhu na odtržení Kavkazu, Ukrajiny a Sibíře od sovětského státu. Agresivní, protisovětská a protilidová politika ho odhalila v očích širokých mas amerického lidu.
- 32 *Kipling R.* (1865-1936), anglický spisovatel, jenž ve svém díle vylíčil ideologii britské imperialistické expanze a kolonizátorství.
- 33 V době VI. sjezdu SDDSR(b) (srpen 1917) měla strana 240 tisíc členů. Rusko mělo v roce 1913 (údaje za rok 1917 neexistují) v dnešních hranicích SSSR 159, 2 miliónu obyvatel.
- 34 *Lunačarskij A. V.* (1875-1933), přední sovětský státník. V roce 1892 vstoupil do sociálně demokratické organizace. Po druhém sjezdu SDDSR se stal stoupencem bolševismu. Byl členem redakcí bolševických novin »Vperjod« (Vpřed), »Proletarij« (Proletář) a »Novaja Žizň« (Nový život), v nichž pracoval pod vedením V. I. Lenina. Byl aktivním účastníkem III., IV. a V. sjezdu SDDSR. V roce 1907 zastupoval bolševiky na Stuttgartském kongresu II. internacionály. Po porážce první ruské revoluce začal revidovat marxismus, stal se machistou. Spolu s A. A. Bogdanovem a dalšími »otzovisty« organizoval protistranickou skupinu »Vperjod«. V roce 1911 tuto

skupinu opustil a vytvořil skupinu »Proletářská literatura«. Za první světové války byl internacionalistou. Po Únorové revoluci vstoupil do skupiny »mežrajonců«, s nimiž byl přijat na VI. sjezdu SDDSR(b) do bolševické strany. Po Říjnové revoluci pracoval 12 let jako lidový komisař výchovy RSFSR. V roce 1929 se stal předsedou Vědecké rady při Ústředním výkonném výboru SSSR, v roce 1933 vyslancem ve Španělsku. Byl skvělým řečníkem a publicistou, znalcem umění, dějin literatury, byl literárním kritikem i dramaturgem.

- 35 *Rykov A. N.* - za reakce se smířlivě choval k menševikům, »vperjodovcům« a trockistům. Po Únorové revoluci vystoupil proti linii na přerůstání v socialistickou revoluci a proti Dubnovým tezím V. I. Lenina. Po Říjnové revoluci vykonával důležité funkce. Nejednou vystoupil proti leninské politice strany: v listopadu 1917 byl stoupencem vytvoření koaliční vlády, v roce 1928 spolu s Bucharinem vedl právě oportunistickou úchylku ve straně. Za protistranickou a protistátní činnost byl ze strany vyloučen.

- 36 *Krasin L. B.* (1870-1926) - starý člen komunistické strany, jeden z vynikajících stranických pracovníků v době ilegality, přední sovětský hospodářský činitel a diplomat. Do revolučního hnutí se zapojil koncem osmdesátých let. Po druhém sjezdu v roce 1903 byl kooptován do ÚV SDDSR. k menševikům zaujal kompromisní stanovisko. Brzy se však s nimi rozešel a na III. (bolševickém) sjezdu strany byl znovu zvolen členem ÚV. V době reakce byl krátký čas členem otrzovistické skupiny »Vperjod«. Po Říjnové revoluci se aktivně zúčastnil výstavby sovětského státu. Byl předsedou Mimořádné komise pro zásobování Rudé armády, členem předsednictva Nejvyšší národohospodářské rady, lidovým komisařem obchodu a průmyslu, lidovým komisařem spojů, lidovým komisařem zahraničního obchodu, vedoucím obchodního zastupitelství SSSR v Londýně, vyslancem v Paříži a Londýně. Na XIII. a XIV. sjezdu strany byl zvolen členem ÚV VKS(b).

- 37 *Čičerin G. V.* (1872-1936), významný sovětský diplomat. Účastník revolučního hnutí od roku 1904. Roku 1905-1917 byl v emigraci. Členem SDDSR se stal r. 1905. V období reakce byl stoupencem menševiků, během první světové války internacionalista, koncem r. 1917 se stal stoupencem bolševiků. Do Ruska se vrátil v roce 1918. Od r. 1918 do r. 1930 byl lidovým komisařem zahraničních věcí. Byl vedoucím sovětské delegace na mezinárodní konferenci v Lausanne. Byl členem Vsesvazového ústředního výkonného výboru a Ústředního výkonného výboru SSSR. Na XIV. a XV. sjezdu strany byl zvolen členem ÚV strany.

- 38 *Čukovskij K. I.* (nar. 1882), sovětský spisovatel a literární vědec.

- 39 *Rotštejn F. A.* (1871-1953), sovětský historik a veřejný pracovník, akademik. Členem KSSS byl od r. 1901. Od roku 1890 byl v emigraci. V roce 1920 se zúčastnil

založení Komunistické strany Velké Británie. V srpnu 1920 se vrátil do vlasti. Radu let pracoval jako sovětský diplomat.

- 40 *Balfour A.* (1848-1930), anglický reakční státník a politik, jeden z vůdců konzervativců. V letech 1902-1905 byl předsedou vlády. Po Velké říjnové socialistické revoluci byl jedním z organizátorů protisovětské intervence.
- 41 *Sufražetky* - účastnice buržoazního ženského hnutí v Anglii na začátku dvacátého století. Hnutí usilovalo o zrovnoprávnění žen s muži ve volebním právu.
- 42 *In extremis* (lat.) - v okamžiku přiblížení se smrti.
- 43 *kaper* - soukromá námořní loď, která za války z rozhodnutí vlády napadá obchodní loďstvo nepřátelského státu. V širším slova smyslu - pirát.

Obsah

PŘEDMLUVA	11
I. HYNOCÍ PETROHRAD	14
II. ZÁCHRANA TROSEK	20
III. PODSTATA KOMUNISMU	27
IV. BUDOVATELSKÉ ÚSILÍ V RUSKU	35
V. PETROHRADSKÝ SOVĚT	42
VI. KREMELSKÝ SNÍLEK	45
VII. ZÁVĚR	51
PŘÍLOHA	55
MÍSTO DOSLOVU	65
POZNÁMKY	70

H. G. WELLS

RUSKO V MLZE

Z anglického originálu *Russia in the Shadows*, vydaného nakladatelstvím Hodden and Stoughton Ltd, London 1920 Přeložila Vlasta Basetlíková

Předmluvu a poznámky přeložil Václav Kotek

Doslov napsal Zdeněk Hoření

Obálku navrhl Bohumil Trita

Technická redaktorka Jaroslava Lorenzová

Vydalo Státní nakladatelství politické literatury v Praze, jako svou 1006 publikaci

Odpovědná redaktorka Eva Boukalová

Z nové sazby písmem Garamond vytiskla tiskárna Rudé právo, vydavatelství ústředního výboru KSČ, Praha. Formát papíru 84X108 cm, AA 4, 98, VA 5, 80. 41818/56. D 591846. Náklad 15 500. Tematická skupina 13/9. Vydání I. Daň 5 %. Cena kart. Výt. 4, 65 Kčs. 56/VIII-7